

**GÜNÜMÜZDE KUZЕЙ VE KUZЕЙ BATI ÇİN'DE KONUSULAN
ÇİN-TİBET DİLLERİ DIŞINDAKİ DİLLERİN DURUMU I
ALTAY DİLLERİ 1 - MOĞOLCA**

Gökçe YÜKSELEN ABDURRAZAK PELER*

ÖZET

Tarihî seyir içerisinde Türkçenin en yoğun ilişki içerisinde bulunduğu dillerden bir tanesi Moğolcadır. Moğolca ile Türkçe arasındaki etkileşim, bu dilleri konuşan halkların yapmış oldukları göçler ve tecrübe ettikleri kültürel değişimler neticesinde, zaman zaman zayıflayıp artmış olsa da günümüze kadar devam etmiştir. Günümüzde Çin Halk Cumhuriyeti sınırları içerisinde kalan bazı bölgeler bu etkileşimin çeşitli seviyelerde hâlâ devam ettiği alanlardandır. Tarihî olarak Türkçe ve Moğolca konuşan halkların hakimiyet ve yaşam alanları olan bu bölgelerin bazılarında Türkçe ve Moğolcanın gücü oldukça zayıflamış, hatta varlığı tehlikeye girmiştir. Buna rağmen Moğolca günümüzde Çin Halk Cumhuriyeti sınırları içerisinde en az on lehçe ile temsil edilmektedir. Bu lehçelerden bazıları yok olma tehlikesi ile karşı karşıyadır. Ancak Güney Moğolca örneğinde olduğu gibi, bu lehçelerden bazıları Çincenin bütün baskısına dayanmanın yanında Çince ve Tibetçe ile birlikte diğer Moğol lehçeleri üzerinde bir kültürel baskı unsuru da teşkil etmektedir. Çince, hem Çin Halk Cumhuriyetinin resmî dili olması sebebiyle hem de nüfusun ezici çoğunluğunun konuştuğu dil olması sebebiyle bütün azınlık dilleri gibi Moğol lehçeleri için de büyük tehlike arz etmektedir. Tibetçe ise demografik sebeplerin yanında daha çok dinî sebeplerle Moğol lehçelerini tesiri altına almaktadır. Çince, Tibetçe ve Güney Moğolcadan hissedilen bu baskıya rağmen küçük Moğol lehçelerinin bazı Türk lehçelerini ve Tunguz lehçelerini baskı altına aldığı görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Çin Halk Cumhuriyeti, Moğolca, Moğol Lehçeleri, Çince, Tibetçe

**THE PRESENT SITUATION OF NON-SINO-TIBETAN
LANGUAGES SPOKEN IN NORTHERN AND NORTH-WESTERN
CHINA I**

ALTAIC LANGUAGES I – MONGOLIAN

ABSTRACT

Mongolian is one of the languages, which Turkish has been in intensive mutual contact throughout the historical course. The interactive relation between Turkish and Mongolian has continued to

---

* Dr., Gırm Amerikan Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, El-mek: gokceyukselen_abdurrazak@hotmail.com

date despite it has occasionally decreased and increased due to the migrations and cultural changes experienced by the speakers of these languages. Some areas in present-day People's Republic of China are regions, where this interaction still remains intact. Turkish and Mongolian have lost ground or even are facing extinction in some of these regions, which historically had been the living space of Turkish and Mongolian-speaking populations. However, Mongolian is still represented with at least ten varieties within the borders of People's Republic of China. Some of these varieties are at the edge of extinction whereas others like Southern Mongol are enduring the pressure of the Chinese language as well as posing a threat to other Mongolian varieties together with Chinese and Tibetan. The Chinese language endangers the existence of Mongolian varieties like all other minority languages as a result of being the official language of the People's Republic of China and the language of the vast majority. On the other hand Tibetan pressurizes Mongolian varieties mainly with religious reasons besides demographic ones. In spite of the pressure felt from Chinese, Tibetan and Southern Mongol, some minor Mongolian varieties are pressurizing some Turkic and Tungusic varieties.

Key Words: People's Republic of China, Mongolian, Mongolian Varieties, Chinese, Tibetan

1.Giriş

Resmî olarak elli altı *minzu*'nun ("milliyet" in) bulunduğu Çin'de, bu milliyetler, Çin anayasasına göre *jonghua minzu* ("Çin Milleti") içerisinde eşittir¹. Resmî olarak Han Çinlilerin de bu elli altı milliyetten birisini oluşturmalarına rağmen, uygulamada *minzu* terimi sadece anadilleri Han Çincesi olmayan milliyetler için kullanılmaktadır. Pekin'deki *minzu daşue*'de ("Milliyetler Üniversitesi"nde) hiç Han öğrenci bulunmamaktadır ve *minzu yuyan* ("Milliyetler Dilleri") isimli dergide Han Çincesi ile ilgili hiçbir makale yayımlanmamaktadır. Çin Halk Cumhuriyeti kurulduğu sırada yazıya sahip olan diller, *wenhua* ("medeniyet") sahibi oldukları gerekçesiyle, itibar sahibi diller olarak kabul edilmiş ve bu dillere müsamaha edilmiştir. 1950'li yıllarda *pinyin*² ölçü alınarak on azınlık için on dört yeni yazı sistemi oluşturulmuştur. Tibetçe, Moğolca, Yice ve Uygur Türkçesi gibi zaten yazıya sahip olan diller için de Pinyin temelli Latin alfabesine geçilmesi teşvik edilmiştir. Bu adım azınlık dilleri konuşurlarının azınlık dillerinden Mandarin Çincesine geçişi sağlamak amacıyla oluşturulmuş dil politikalarının ilk adımı olmuştur ve günümüze kadar dil politikaları bu yönde geliştirilmiştir³.

1955 yılında, Çincenin kuzey lehçelerini ve Pekin ses sistemini (pinyin) temel alan *potonghua*'nın Mandarin Çincesinin ölçünlü şekli ilan edilmesinden sonra diğer lehçe ve dil konuşurları arasında Potonghua'nın yaygınlaştırılmasına çalışılmıştır. Kültür Devrimi'nden sonra 1950'li yıllardaki şevkle olmasa da bu siyasete devam edilmiştir. 1982 yılında anayasaya yeni bir madde eklenerek Potonghua'nın; bütün ülkede yaygınlaştırılması kanunlaştırılmış ve 1986'da Potonghua'nın bütün okullarda eğitim dili hâline gelmesi, bütün resmî ortamlarda kullanılan dil hâline gelmesi, radyo, televizyon gibi yayın kurumlarında ve sinema, tiyatro gibi ortamlarda

¹ Stevan Harell, "Linguistics and Hegemony in China", *International Journal of the Sociology of Language*, S: 103 (1993), s. 97.

² *Pinyin* Çincenin transliterasyonu için Çin Halk Cumhuriyeti'nde kullanılan bir Latin alfabesidir.

³ Arienne M. Dwyer, "The Textures of Tongues: Languages and Power in China", (Haz. William Safran), *Nationalism and Ethnoregional Identities in China*, Frank Cass Publishers, Londra 1998, s. 68-70.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 7/4, Fall, 2012

kullanılan dil olması, başka lehçeleri ve dilleri konuşan şahıslar arasında ortak iletişim aracı hâline gelmesi ilkeleri edinilmiştir. 2000 yılında çıkarılan Milli Dil ve Alfabe Kanunu ile de bu ilkeler kanunlaştırılmıştır⁴.

Bu anlayış doğrultusunda oluşturulan dil politikaları, tepede ülkenin umumi ölçünlü dili olan Mandarin Çincesi olmak üzere diller arasında beş tabakalı bir hiyerarşinin oluşmasına sebep olmuştur. Mandarin Çincesinin altındaki ikinci tabakada bölgesel ölçünlü diller yer almaktadır. Bu grup Mandarin Çincesinin bölgesel türleri ile Tibetçe, Yice, Moğolca ve Uygur Türkçesi gibi bölgesel ölçünlü azınlık dillerinden meydana gelmektedir. Üçüncü tabakayı birincil azınlık dilleri oluşturmaktadır. Bu tabakadaki diller genellikle kalabalık bir nüfus tarafından konuşulan, tarihî olarak ve(ya) hâlen itibar sahibi olan ve orta dereceli siyasi nüfuzu bulunan dillerdir. Bunlar arasında, Çincenin ölçünlü olmayan lehçeleri ile Kazak Türkçesi, Korece, Mançuca, Juangca ve Naşice gibi azınlık dilleri bulunur. Dördüncü tabakayı ikincil azınlık dilleri oluşturmaktadır. Bunlar genellikle Evenki Tunguzcası, Salar Türkçesi ve Vaca gibi konuşurları dağınık olarak yaşayan, hiçbir siyasi nüfuzu bulunmayan, düşük itibarlı ve yazılı şekillere sahip olmayan dillerdir. En alt tabakada ise resmî olarak tanınmayan diller bulunmaktadır. Bunlar genellikle Kansu'da konuşulan Vutunca veya Sincan'da (Doğu Türkistan) konuşulan Eynuca gibi tasnif edilmemiş melez diller veya Vahanca gibi başka diller altında tasnif edilmiş dillerdir⁵.

2. Genel Görünüm

Günümüzde Çin Halk Cumhuriyetinin Sincan Muhtar Uygur Bölgesi (Doğu Türkistan), Ningsia Muhtar Dungan Bölgesi, Muhtar İç Moğolistan Bölgesi ile Çinghay ve Kansu eyaletlerini içeren bölge, 1950'li yıllardan itibaren aldığı göçler öncesinde ağırlıklı olarak Çinli olmayan bir nüfus ile meskûn idi. Bugün ise bu bölgelerde nüfusun çoğunluğunu Çinliler oluşturmaktadır. Ancak günümüzde hâlâ bu coğrafyada Çince dışında üç ayrı dil ailesine mensup birçok yerli dil ve azınlık dili konuşulmaktadır. Altay dil ailesinin⁶ Türkçe, Moğolca ve Mançu-Tunguzca kollarına ait dillerin yanında Hint-Avrupa ve Çin-Tibet-Burma dil ailelerine mensup diller de konuşulmaktadır. Uygur Türkçesi, Kazak Türkçesi, Kırgız Türkçesi, Salar Türkçesi, Sarı Uygur Türkçesi (Batı Yugurca), Özbek Türkçesi, Tatar Türkçesi ve Tuva Türkçesi bu bölgede konuşulan Türk lehçeleridir. Moğol lehçelerinden ise Güney Moğolca⁷, Oyrat Moğolcası, Dongsiang (veya Santa) Moğolcası, Mongur (veya Tu) Moğolcası, Dağur Moğolcası, Bonan (veya Baoan) Moğolcası, Kangcia Moğolcası ve Şera Yugur (veya Doğu Yugur veya Enger) Moğolcası konuşulmaktadır. Mançu-Tunguz lehçelerinden de Mançucanın Şibo (veya Sibe) lehçesi ve Tunguzcanın Oroken lehçesi konuşulmaktadır. Bunlara ilaveten İrani dillerin Pamir kolundan Vahanca ve Sarikolice konuşulmaktadır. Bu iki dil, Çinliler tarafından Tacikçe adı altında bir dil

⁴ Feng Hui, "The Changing Language Ideology and Linguistic Market in the Globalization of China", **CALIGRAMA**, s.4-5; < http://www.eca.usp.br/caligrama/english/05_feng.pdf >, (ET: 17.09.2012).

⁵ Dwyer, "The Textures of Tongues: Languages and Power in China", s. 71-72.

⁶ Bu çalışmada "Altay Dil Ailesi" sınıflandırması, tarif edici bir ibare olarak kullanılmıştır. Yoksa mevzu bahis diller arasında genetik bir bağın var olup olmadığı veya Japonca ve Korecenin bu dil ailesi içerisinde yer alıp almadığı tartışmaları bu çalışmanın amaçları arasında değildir.

⁷ Güney Moğolcadan kasıt, Merkezî Moğolca ve Kuzey Moğolca ile birlikte Doğu Moğolcanın bir alt kolu olan ağızlar topluluğudur. Güney Moğolca, İç Moğolistan'da konuşulan Moğol ağızları, Ordos Moğolcası ve Çahar Moğolcasından ibarettir. Moğolistan Cumhuriyeti'nin resmî dili olan Halha Moğolcası ise Merkezî Moğolcanın ağızlarından bir tanesidir (Gerhard Doerfer, "Klassifikation und Verbreitung der mongolischen Sprachen", (Haz. B. Spuler), **Handbuch der Orientalistik 5. Altaistik 2. Mongolistik**, Brill, Lahey-Köln 1964, s. 42; Robert I. Binnick, "On the Classification of the Mongolian Languages", **Central Aisatic Journal**, S: 31 (1987), s. 179.

olarak kabul görmektedir. Bölgede ayrıca Rusça ve Amdo Tibetçesi konuşulmaktadır⁸. Mesela, günümüzde beş buçuk milyona yakın nüfusa sahip Çinghay eyaletinde, nüfusun %55.5'ini Han Çinlileri oluşturmaktadır. Nüfusun geriye kalan %45.5'lik bölümü içerisinde, kırk üç ayrı azınlık milliyeti bulunmaktadır⁹.

Bu duruma uygun olarak Çinghay ve Güney Kansu'da Çin-Tibet-Burma ve Altay dil ailelerine mensup onlarca dilin ve lehçenin yüzyıllarca iç içe yaşamış olması, bölgede bir dil etkileşimi alanı¹⁰ olduğu fikrini doğurmuştur. Bu dil etkileşimi alanını Janhunnen önce "Amdo Dil Etkileşimi Alanı"¹¹ sonra da "Çinghay Dil Karmaşıklığı"¹² olarak, Slater, Fried ve Green "Çinghay – Kansu Dil Etkileşimi Alanı"¹³ olarak, Nugteren "Amdo veya Çinghay – Kansu Dil Etkileşimi Alanı" olarak¹⁴, Dwyer ise önce "Kuzeybatı Çin Dil Etkileşimi Alanı"¹⁵ sonra da "Amdo Tibet Dil Etkileşimi Alanı"¹⁶ olarak adlandırmışlardır. Ancak mevzubahis olan bölgede bir tek dil etkileşimi alanı bulunmayıp kimi zaman birbiriyle örtüşen daha küçük dil alanları da bulunmaktadır. Mesela; Şera Yugur Moğolcası (Doğu Yugurca), bütün Şirongol Moğol lehçeleri, Salar Türkçesi, Sarı Uygur Türkçesi (Batı Yugurca), bazı Amdo Tibet lehçeleri ve kuzeybatı Mandarin lehçelerini içeren bir dil etkileşimi alanı bulunmaktadır; Sarı Uygur Türkçesi ve Şera Yugur Moğolcası daha küçük bir dil etkileşimi alanı oluşturmaktadır; Bonan Moğolcası ve Salar Türkçesi başka bir dil etkileşimi alanı meydana getirmektedir; daha büyük bir Amdo Tibet ve Dongsiang Moğolcası hariç Şirongol Moğol dil etkileşimi alanı mevcuttur; son olarak Bonan Moğolcası ve Manggüer Moğolcasını içeren bir dil etkileşimi alanı bulunmaktadır¹⁷. Aslında, pek yaygınlık kazanmış olmamakla birlikte bu durumu en iyi Janhunnen'in kullanmış olduğu "Çinghay Dil Karmaşıklığı" adlandırmasının tarif ettiği ortadadır.

Benzer bir durum bugün Çin Halk Cumhuriyetinin Heilongciang eyaletini oluşturan Kuzey Mançurya için de geçerlidir. Bu bölge de Mançu Hanedanının son zamanlarına doğru almaya başladığı yoğun Çinli göçü öncesinde tamamen mahallî dillerin konuşulduğu bir coğrafya idi. Sibiryaya, Moğolistan ve Mançuryaya kültür bölgelerinin arasında bir geçiş bölgesi olan Kuzey Mançurya, en kuzeyde konuşulan Paleo-Sibiryaya dil ailesine mensup Gilyakça (Nivhçe) hariç, tarihin bilinen tüm devirlerinde Mançu-Tunguz ve Moğol lehçelerinin konuşulduğu bir alan

⁸Mei W. Lee-Smith, "An Example of Multilingualism in The Great Northwest of China", (Haz. Stephen Wurm, Peter Mühlhäusler ve T. Darrell Tryon), **Atlas of Languages of Intercultural Communication in the Pacific, Asia and the Americas**, Mouton de Gruyter, New York – Berlin 1996, s. 901.

⁹David S. G. Goodman, "Qinghai and the Emergence of the West: Nationalities, Communal Interaction and National Integration", **The China Quarterly**, S: 178 (2004), s. 381; Anja Lahtinen, **Governance Matters: China's Developing Western Region with a Focus on Qinghai Province**, Helsinki University Print, Helsinki 2010, s. 162.

¹⁰"Dil etkileşimi alanı" teriminden kasıt, birçok dil ve lehçenin bir arada konuşularak birbiriyle etkileşim içerisinde bulunduğu ve uluslararası literatürde *sprachbund* terimiyle karşılanan olgudur.

¹¹Juha Janhunnen, "On the Hierarchy of Structural Convergence the Amdo Sprachbund", **The Typology of Argument Structure and Grammatical Relations. LENCA 2 Abstracts**, Kazan Devlet Üniversitesi, Kazan 2004, s. 70-72.

¹²Juha Janhunnen, "Typological Interaction in the Qinghai Linguistic Complex", **Studia Orientalia**, S: 101 (2005), s. 85-103.

¹³Keith W. Slater, **A Grammar of Mangghuer: A Mongolic Language of China's Qinghai-Gansu Sprachbund**, Routledge Curzon, Londra 2003; Robert Wayne Fried, **A Grammar of Bao'an Tu, A Mongolic Language of Northwest China**, Faculty of the Graduate School of the University of Buffalo, State University of New York, Yayınlanmamış Doktora Tezi, New York 2010; B. Jeffrey Green, **Amdo Tibetan Media Intelligibility**, SIL International Electronic Survey Report 2012-019, 2012, s. 8.

¹⁴Nugteren, **Mongolic Phonology and the Qinghai – Gansu Languages**, LOT, Utrecht 2011.

¹⁵Arienne M. Dwyer, "From the Northwest China Sprachbund: Xunhua Chinese Dialect Data", **Yuen Ren Society Treasure of Chinese Dialect Data**, S:1/3 (1995), s. 143-182.

¹⁶Arienne M. Dwyer, "Language Contact and Variation: A Discourse-based Grammar of Monguor", <http://www.neh.gov/files/Monguor.pdf>, 2005, (ET: 17.09.2012).

¹⁷Nugteren, **Mongolic Phonology and the Qinghai – Gansu Languages**, s. 34.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 7/4, Fall, 2012

olmuştur¹⁸. Tarihî olarak Mançurya'nın güneyini ve doğusunu oluşturan Çin Halk Cumhuriyetinin bugünkü Cilin ve Liaoning eyaletleri de 1860 sonrası gerçekleşen Çinli göçü sonrasında hemen hemen tamamen Çinlileşmiştir. 2000 yılı sayımına göre Mançuların Çin Halk Cumhuriyeti nüfusunun %10.7'sini oluşturmalarına¹⁹ rağmen, Hosie, daha 20. yüzyılın başlarında, Mançuların gözden ırak yaşadıkları Heilongciang eyaletinin ücra köşeleri hariç, Mançurya'da Mançucanın tamamen kullanımdan düştüğünü ve Mançurya'nın dilinin Çince olduğunu kaydeder²⁰. Geçmişte Mançurya'nın batısını oluşturmuş olan Hülün Buir, Kingan ve Cerim aymakları ve Ulanhada (Çifeng) şehri ise günümüzde Çin Halk Cumhuriyetinin Muhtar İç Moğolistan Bölgesine dâhil edilmiştir²¹.

Günümüzde Mançurya'nın Çin Halk Cumhuriyeti tarafında kalan kısmında da Çince dışında iki dil ailesine mensup birçok dil konuşulmaktadır. Bu dillerden Rusça dışındakilerin tamamı Altay dil ailesine mensuptur. Türkçe, Moğolca, Mançu-Tunguzca, Korece ve Japoncadan oluşan Altay dil ailesine mensup dillerin tamamı en az bir lehçe ile Mançurya'da temsil edilmektedir. Türkçe, Mançurya'da Fuyü Kırgız Türkçesi ile temsil edilmektedir. Moğolca ise Güney Moğolca, Dağur Moğolcası, Hamingan Moğolcası Oyrat Moğolcası ve Buryat Moğolcası ile temsil edilmektedir. Mançu-Tunguzca ise Mançuca ile Tunguzcanın Evenki, Oroken ve Nanay (Heje) lehçeleri ile temsil edilmektedir.

3. Altay Dilleri

Yukarıda da zikredildiği gibi, Altay dilleri, bu çalışmanın coğrafi sınırlılığını teşkil eden mevzu bahis bölgelerde ve bu bölgelerin kültürel uzantısı olan komşu bölgelerde, bütün şubeleri ile temsil edilmektedir.

3.1. Moğol Lehçeleri

Günümüzde Kuzey ve Kuzey Batı Çin'de, Moğol lehçeler haritası bakımından büyük çeşitlilik arz eden birçok Moğol lehçesi konuşulmaktadır. Batı Mançurya'da Hamnigan, Buryat, Bargut ve Dağur Moğol toplulukları bulunmaktadır. Bu topluluklardan Buryatlar ve Bargutlar resmî olarak Moğol kimliği altında tanımlanmaktadır. Hamniganlar Evenki, Dağurlar ise resmî olarak ayrı bir milliyet olarak tanımlanmaktadır. Daha güneyde Moğolistan Cumhuriyetine komşu bölgelerden İç Moğolistan boyunca Sarı Nehir'in Ordos bölgesine kadar ve batıya Cuncarya'ya kadar Moğol toplulukları bulunmaktadır. Muhtar İç Moğolistan Bölgesinin kuzeybatı kesimlerinde Buryat ve Bargut Moğolları, batı kesimlerinde Oyrat Moğolları, kuzeybatı kesimlerinde Alaa Moğolları, orta kesiminde Çahar Moğolları ve güney kesimlerinde Horçin Moğolları yaşamaktadırlar. Oyrat Moğolları ile meskûn bölge batıda Sincan Muhtar Uygur Bölgesine (Doğu Türkistan) ve güneyde Çinghay eyaletine kadar uzanmaktadır. Daha güneyde Tibet'in kuzeydoğusunu teşkil eden Amdo Tibet bölgesinde ise Bonan, Dongsiang (Santa), Mongur (Tu) ve Şera Yugur (Enger) Moğolları bulunmaktadır²². Çin Halk Cumhuriyetinin güney batısında bulunan Yunnan eyaletinde de Moğol toplulukları mevcuttur²³.

¹⁸ Juha Janhunen, "Mongolic Languages as Idioms of Intercultural Communication in Northern Manchuria", (Haz. Stephen Wurm, Peter Mühlhäusler ve T. Darrell Tryon), **Atlas of Languages of Intercultural Communication in the Pacific, Asia and the Americas**, Mouton de Gruyter, New York – Berlin 1996, s. 827.

¹⁹ Arianne Dwyer, "The Minorities of China", (Haz. Carl Skutsch), **The Encyclopedia of the World's Minorities**, Routledge, New York 2005, s. 286.

²⁰ Alexander Hosie, **Manchuria: Its People, Resources And Recent History**, Methuen & CO., Londra 1904, s. 158.

²¹ Juha Janhunen, "The Languages of Manchuria in Today's China", **Northern Minority Languages: Problems of Survival. Senri Ethnological Studies**, S: 44 (1997), s. 124-125.

²² Dwyer, "The Minorities of China", 291-292.

²³ Henry G. Schwarz, "Some Notes on the Mongols of Yunnan", **Central Asiatic Journal**, S: 28 (1984), s. 100-118; Mei W. Lee-Smith, "The Mongols in Yunnan", (Haz. Stephen Wurm, Peter Mühlhäusler ve T. Darrell Tryon), **Atlas of**

Bu dağılım neticesinde Çin Halk Cumhuriyetinde Moğolların, büyük çoğunluğunun yaşadığı Muhtar İç Moğolistan Bölgesine ilaveten, büyük topluluklar hâlinde Heilongciang, Cilin, Liaoning, Kansu, Çinghay eyaletleri ile Sincan Muhtar Uygur Bölgesinde (Doğu Türkistan), dağınık olarak daha küçük topluluklar hâlinde ise Pekin, Hebei, Henan, Şiçuan ve Yunnan eyaletleri ile Ningsia Muhtar Dungan Bölgesinde yaşadıkları görülmektedir²⁴.

Zikredilen bu bölgelerde yaşayan Moğol topluluklarının konuştukları lehçeler, Güney Moğolca, Oyrat Moğolcası, Buryat Moğolcası, Dağur Moğolcası gibi lehçelerin yanında, tasnifleri konusunda çeşitli tartışmalara konu olan Bonan, Dongsiang ve Mongur lehçeleridir. Todaeva²⁵, Potanin tarafından Şirongol Moğolları olarak sınıflandırılan bu son üç lehçeyi konuşan Moğol gruplarının etnografik olarak bir birlik teşkil ettiklerini, ancak dilleri dikkate alındığı zaman böyle bir birlikteliğin söz konusu olmadığını kaydetmektedir. Doerfer²⁶ ise bu üç lehçeyi, sınıflandırılmayan lehçeler altında tasnif ettiği Mongur Moğolcasının alt grupları olarak Gerçek Mongur Moğolcası, Santa (Dongsiang) Moğolcası, Şera Yogur Moğolcası, Sançuan Moğolcası, Aragva Moğolcası ve Şirongol Moğolcası şeklinde tasnif etmektedir. Poppe²⁷ ise bu gruba Bonan Moğolcasını da eklerken Dongsiang Moğolcasını ayrı bir lehçe olarak kabul etmektedir. Ancak Bertagaev ve Sanjeev gibi Sovyet Moğolluk bilimcileri Mongur, Dongsiang ve Bonan lehçelerini birbirinden ayrı lehçeler olarak kabul etmektedirler²⁸. Nugteren²⁹ ise bu üç lehçeyi Şera Yogur Moğolcası ile birlikte Güney Moğol Lehçeleri olarak sınıflandırmaktadır.

Çin Halk Cumhuriyetinde yaşayan Moğolların büyük kısmı dillerini korumuştur. Ancak yine büyük kısmı iki dilli veya çok dillidir. Genellikle kendi lehçelerinin yanında, yaşadıkları bölgelerde konuşulan bir veya daha fazla dili akıcı şekilde konuşabilmektedirler. Şehirlerde yaşayanların Çince de konuşabildikleri, hatta İç Moğolistan'ın şehirlerinde yaşayan azımsanamayacak sayıda bazı Moğolların Moğolca'yı terk edip Çince konuşur hâle geldikleri veya Çincenin etkisi altında bulunan bir Moğolca konuştukları görülmektedir. Mesela Sincan Muhtar Uygur Bölgesinde (Doğu Türkistan) yaşayan Moğollar, Moğolcanın yanında Uygur Türkçesi ve Kazak Türkçesi de konuşabilmektedirler. Yine Çinghay eyaletinde meskûn Moğollar, genellikle Moğolca ve Tibetçe olmak üzere iki dillidirler. Ancak küçük gruplar olarak yaşayan bazı Moğol topluluklarının Moğolca'yı bırakıp Çince veya başka bir dil konuşur hâle geldiği görülmektedir³⁰.

3.1.1. Oyrat Moğolcası

Batı Moğol lehçelerinden olan Oyrat Moğolcası³¹, geçmişte Cungar İmparatorluğunun (1676-1757) hâkim dili olmuştur. Günümüzde, Sincan eyaletinin (Doğu Türkistan) kuzeyindeki

Languages of Intercultural Communication in the Pacific, Asia and the Americas, Mouton de Gruyter, New York – Berlin 1996, s. 899-900.

²⁴ Lee-Smith, "The Mongols in Yunnan", s. 899.

²⁵ B. H., Todaeva, "Über die Sprache der Tung-hsiang", **Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae**, S: 9 (1959), s. 276.

²⁶ Doerfer, "Klassifikation und Verbreitung der mongolischen Sprachen", s.43.

²⁷ Nicholas Pope, **Introduction to Altaic Linguistics**, Otto Harrassowitz, Wiesbaden 1965, s. 7-9.

²⁸ Binnick, "On the Classification of the Mongolian Languages", s. 179-180.

²⁹ Hans Nugteren, "On Some Turkic Loanwords in Monguor, Bao'an and Dongxiang", (Haz. Lars Johanson vd.), **The Mainz Meeting. Proceedings of the seventh International Conference on Turkish Linguistics August 3-6, 1994**, Harrassowitz Verlag, Wiesbaden 1998, s. 683.

³⁰ Lee-Smith, "The Mongols in Yunnan", s. 899; Uradyen E. Bulag, "Alter/native Mongolian Identity: From Nationality to Ethnic Group", (Haz. Elizabeth L. Perry ve Mark Selden), **Chinese Society: Change, Conflict and Resistance**, RoutledgeCurzon Taylor and Francis Group, Londra ve New York 2003, s. 235; Yihong Pan, "Revelation of the Grassland: The Han Sent-down Youths in Inner Mongolia in China's Cultural Revolution", **Asian Ethnicity**, S: 7/3 (2006), s. 229; Franck Billé, "Cooking the Mongols / Feeding the Han: Dietary and Ethnic Intersections in Inner Mongolia", **Inner Asia**, S: 11 (2009), s. 212.

³¹ Denis Sinor, "Langues mongoles", (Haz. Antoine Meillet ve Marcel Cohen), **Les langues du monde**, Champion, Paris 1952, s. 371; Nicholas Poppe, **Introduction to Mongolian Comparative Studies**, Société Finno-Ougrienne, Helsinki

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 7/4, Fall, 2012

Altay Dağları ile Tanrı (Tienşan) Dağları arasında kalan bölgede, İç Moğolistan'ın batı kesimlerindeki Hülün Buir aймаğının Haylar şehrine bağlı bölgelerde, Bayin-nuur aймаğının Alaşan ve Etsin-Gol sancaklarında ve Nonni havzasının Heilongciang eyaleti kısmında kalan bölgelerde de Ölöt ağzını konuşan Oyrat Moğolları bulunmaktadır³².

Hâlen Sincan Muhtar Uygur Bölgesinde (Doğu Türkistan) konuşulmakta olan Oyrat Moğolcası, geçmişte, siyasi nüfuzu neticesinde bölgedeki çoğu Türklerden oluşan diğer etnik grupların ikincil dili hâline gelmiş olup hâlâ bölgede önemli bir mahallî iletişim dili görevi görmektedir³³. Günümüzde Sincan Muhtar Uygur Bölgesinde (Doğu Türkistan) Oyrat Moğolcasının Torgut ağzı, Hoşuut ağzı ve Ölöt ağzı olmak üzere üç ağzı konuşulmaktadır. Umumiyetle Ölöt ağzı İli vadisinde, Torgut ve Hoşuut ağzı ise Bayingolin Muhtar Moğol İli ve Kobuksar Muhtar Moğol İlçesi gibi İç Moğolistan'a komşu daha doğudaki bölgelerde konuşulmaktadır³⁴. Günümüzde Torgut ağzını konuşan Oyratların atalarının geçmişte Cungar devletinin yönetici boyu olan Ölötlerin baskısı sebebiyle İdil bölgesine göç ettikleri ve Cungar devletinin yıkılmasından sonra bölgeye geri döndükleri bilinmektedir³⁵. Oyrat Moğolcasının günümüzde Sincan Muhtar Uygur Bölgesinde (Doğu Türkistan) 110.000 civarında konuşanı bulunmaktadır³⁶. Moğollar Sincan Muhtar Uygur Bölgesinde (Doğu Türkistan); Bortala Muhtar Moğol İli, Bayingolin Muhtar Moğol İli ve Kobuksar Muhtar Moğol İlçesi olmak üzere üç tane özerk idari birime sahiptirler. Ancak bu muhtar bölgelerde Moğollar umumi nüfusun ancak küçük bir kesimini oluşturmaktadırlar. Mesela Bortala Muhtar Moğol İlinde, Moğollar 26.000 kusur kişi ile nüfusun ancak %6'sını teşkil etmektedirler. İl nüfusunun %66'sını Çinliler, yüzde %13'ünü Uygur Türkleri, %10'unu Kazak Türkleri ve %4'ünü diğer etnik gruplar teşkil etmektedir³⁷. Bu oranların 1990'lı yılların sonlarında %65 Çinli, %13 Uygur Türkü, %11 Kazak Türkü ve %7.5 Oyrat Moğolu şeklinde olduğu³⁸ düşünülürse, ilde nüfusu gerileyen tek etnik grubun Oyratlar olduğu görülecektir. Buna rağmen ilde resmî dillerin Çince ve Moğolca olmasından dolayı olsa gerek, Bortala'da yaşayan Uygur Türkleri ve Kazak Türkleri arasında Oyrat Moğolcası bilenlerin sayısı dikkate şayandır. İlde yaşayan beş bin kişilik Dağur Moğol topluluğu arasında da Oyrat Moğolcası bilenlerin sayısının yüksek olduğu sanılmaktadır³⁹.

Nonni havzasında Heilongciang eyaletinin Çiçikar (Kikihar) şehrine bağlı Fuyü ilçesinde konuşulan Oyrat Moğolcasını konuşan topluluk, 18. yy.'ın ikinci yarısında, Çing hanedanı tarafından, Cungar gücünün kırılması amacıyla buraya nakledilen yönetici Ölöt boyu

1955, s. 23; Pentti Aalto, "Schrift-Oiratisch", (Haz. B. Spuler), **Handbuch der Orientalistik 5. Altaistik 2. Mongolistik**, Brill, Lahey -Köln 1964, s. 185; G. D. Sanžeev, "Mongolian Languages", **Great Soviet Encyclopedia**, C: 16, Macmillan, New York 1977, s. 495.

³² B. Ch.Todaeva, "Mongolische Dialekte in China", **Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae**, S: 10 (1960), s. 142; Dwyer, "The Minorities of China", s. 291; Janhunen, "Mongolic Languages as Idioms of Intercultural Communication in Northern Manchuria", s. 831.

³³ S. A. Wurm, "The Silk Road and Hybridized Languages in North-Western China", **Diogenes**, S: 43 (1995), s. 54; Janhunen, "Mongolic Languages as Idioms of Intercultural Communication in Northern Manchuria", s. 831.

³⁴ Todaeva, "Mongolische Dialekte in China", s. 142, 145; Binnick, "On the Classification of the Mongolian Languages", s. 179.

³⁵ Aitchen K. Wu, "The Fourteen Peoples of Chinese Turkistan", **Journal of the West China Border Research Society**, S: 15 (1944), s. 88.

³⁶ Dwyer, "The Minorities of China", s. 291. Nüfusla ilgili rakamların Çin resmî makamlarının verilerine dayandığı ve çok sağlıklı olmayabileceği akıld tutulmalıdır.

³⁷ Anwar Rahman, **Sinicization beyond the Great Wall: China's Xinjiang Uighur Autonomous Region**, Matador, Leicester 2005, s. 68-70.

³⁸ Lee-Smith, "An Example of Multilingualism in The Great Northwest of China", s. 901.

³⁹ Stephen A. Wurm, "North China: Intercultural Communication Involving Indigenous Languages Other than Chines", (Haz. Stephen Wurm, Peter Mühlhäusler ve T. Darrell Tryon), **Atlas of Languages of Intercultural Communication in the Pacific, Asia and the Americas**, Mouton de Gruyter, New York - Berlin 1996, s. 823-824.

Turkish Studies

mensuplarının ahfadıdır. Bir grup Hakas Türkü ile birlikte buraya nakledilen bu Oyrat Moğolları, günümüzde de artık Fuyü Kırgızları adını almış olan bu toplulukla birlikte yaşamaktadırlar. Toplam nüfusu 3500 civarında (2500 civarı Moğol ve 900'den az Kırgız) olan bu iki milletli ve iki dilli topluluk içerisinde baskın dil Oyrat Moğolcasıdır. Fuyü Kırgızlarının tamamı nesiller boyunca Oyrat Moğolcasını da akıcı bir şekilde konuşur hâle gelmişlerdir. Hatta orta yaştaki Fuyü Kırgızlarının birincil dili Oyrat Moğolcası olmuştur. Ancak günümüzde, Çince, hem Oyrat hem de Kırgız genç nesillerin birincil dili hâline gelmiştir⁴⁰.

Hülün Buir aймаğındaki Oyrat Moğolcası konuşan topluluğun buraya Nonni havzasındaki Oyrat nüfusunun bir kısmının Haylar çevresine nakledilmesi ile teşekkül ettiği ve bu naklin de Kırgızları şamil olduğu bilinmektedir. Ancak günümüzde Haylar çevresinde Kırgız kimliği tamamen ortadan kalkmış, Oyrat kimliği ise oldukça zayıflamıştır. Yalnızca Muhtar Evenki Sancağında bulunan Moğolların bir kısmı kendilerini Ölot olarak tanımlamaktadırlar⁴¹.

Kansu ve Çinghay eyaletlerinde de Oyrat Moğolları bulunmaktadır⁴². Kukunor Moğolları da denilen bu topluluğun büyük çoğunluğu Oyrat Moğolcasının Hoşuut ağzını konuşmaktadır⁴³. Çinghay'da Honan Muhtar Moğol Kasabası ve Haisi Muhtar Moğol – Tibetli İlinde 30,000'er, Haynan ve Henan eyaletlerinde elliler kişilik küçük Oyrat Moğolcası konuşan topluluklar bulunmaktadır. Kansu'da ise Oyratlar, çoğunluğu Ciuçuan bölgesine bağlı Supey Muhtar Moğol İlçesinde olmak üzere Lanjou, Cinçang ve Ciayu Geçidi, Ciuçuan, Jangyie, Dingsi, Tianşui, Pingliang ve Çingyng şehirlerinde, Vudu ilçesinde, Vuvey bölgesinde, Linsia ve Gannan illerinde yaşamaktadırlar. Nüfusları 10,000 civarında olan Kansu Oyratlarının %60'ından fazlası Supey Muhtar Moğol İlçesinde yaşamaktadır. Bu ilçedeki Oyratların çoğu 1860'lı yıllarda Çinghay eyaletinden gelen Hoşuut boyuna mensuptur. Geriye kalanlarını ise Sincan Muhtar Uygur Bölgesinden gelen Hoşuut ve Torgut boylarına mensup Oyratlar teşkil etmektedir. 1980 yılında Hoşuut boyuna mensup Oyratların, Supey'deki Moğol nüfusunun %96'sını meydana getirdiği tespit edilmiştir. Bir mahalle, yedi komün, bir kasaba ve otuz köyden oluşan Supey Muhtar Moğol İlçesinde, Moğol, Çinli, Dungan, Sarı Uygur, Mançu, Tibetli ve Juang olmak üzere yedi etnik gruptan müteşekkil 10,000'i aşkın bir nüfus yaşamaktadır. Moğollar bu nüfusun %41'ini oluşturmaktadır⁴⁴.

3.1.2. Buryat Moğolcası

Doğu Moğol lehçelerinin kuzey kolundan olan Buryat Moğolcası⁴⁵ ile ilişkilendirilebilecek üç topluluk, Çin Halk Cumhuriyeti topraklarında yaşamaktadır. Bu toplulukların her üçü de bugün buldukları İç Moğolistan bölgesinin Hülün Buir aймаğına sonradan gelmişlerdir.

⁴⁰ Janhunen, "Mongolic Languages as Idioms of Intercultural Communication in Northern Manchuria", s. 831-832.

⁴¹ Janhunen, "Mongolic Languages as Idioms of Intercultural Communication in Northern Manchuria", s. 831.

⁴² Wurm, "North China: Intercultural Communication Involving Indigenous Languages Other than Chinese", s. 817.

⁴³ Agnes Birtalan, "Oirat", (Haz. Juha Janhunen), **The Mongolic Languages**, Routledge Taylor & Francis Group, Londra – New York 2003, s. 211.

⁴⁴ Li Xue Wei ve Kevin Stuart, "Population and Culture of Mongols, Tu, Baoan, Donxiang, and Yugu in Gansu", **Mongolian Studies**, S: 12 (1989), s. 71-73; Juha Janhunen, "The Languages and Peoples of the Amdo Qinghai Region", **Amdo Mongol Workshop in Budapest, Spring 2012**, s. 4, <<http://innerasia.hu/monguor/workshop2012/files/janhunen-course0.pdf>>, (ET: 07.10.2012); Todaeva, "Mongolische Dialekte in China", s. 142.

⁴⁵ Sinor, "Langues mongoles", s. 371; Doerfer, "Klassifikation und Verbreitung der mongolischen Sprachen", s. 42; Nikolaus Poppe, "Das burjätische Sprache", (Haz. B. Spuler), **Handbuch der Orientalistik 5. Altaistik 2. Mongolistik**, Brill, Lahey –Köln 1964, s. 108; Poppe, **Introduction to Mongolian Comparative Studies**, s. 23; Sanžeev, "Mongolian Languages", s. 495.

Hülün Buir'deki en eski Buryat topluluğu 17. yy.'ın sonlarında buraya geldikleri tahmin edilen Eski Bargutlardır. Nüfusları 15.000 civarında olan Eski Bargut Moğolları, Hülün Buir aймаğının Eski Bargut (Çen Baerhu) sancağında bulunan bozkır bölgesinde yaşamaktadırlar. Yaşlı kuşağın bir Buryat Moğolcası ağızı olan Eski Bargut Ağızını konuştuğu bu toplulukta yeni kuşak daha çok bir Güney Moğol ağızı sayılabilecek Çağdaş Bargut Ağızını konuşmaktadır⁴⁶. Bu ağızın Güney Moğolcanın Horçin ağızının etkisi altında olduğu görülmektedir⁴⁷.

Hülün Buir'deki ikinci eski Buryat topluluğu ise bugün buldukları yere 18. yy.'da gelen Yeni Bargutlardır. Nüfusları bugün 50.000 civarında olan Yeni Bargutlar, Hülün Buir aймаğının Sol Yeni Bargut (Sin Baerhu Zuo) ve Sağ Yeni Bargut (Sin Baerhu You) sancaklarında yaşamaktadırlar. Yeni Bargutlar, Eski Bargutların aksine dillerinin Buryat ağız özelliklerini muhafaza etmektedirler⁴⁸ ve konuştukları ağız, beş Buryat ağızından bir tanesini teşkil etmektedir⁴⁹.

Hülün Buir'deki üçüncü Buryat topluluğu ise buldukları yere Ekim Devrimini müteakip Rusya'dan kaçıp gelen topluluktur. Nüfusları 10.000'den az olan ve Şinehen Buryatları denilen bu topluluk, Hülün Buir aймаğının Muhtar Evenki Sancağı sınırları içerisindeki Şinehen nehri civarında yaşamaktadırlar. 90'lı yıllardan itibaren bu topluluk mensuplarından Rusya Federasyonu içerisinde yer alan Buryatistan'a göç edenler olmuştur⁵⁰. Şinehen Buryatları, Muhtar Evenki Sancağı içerisinde yer alan Şinehen Batı, Şinehen Doğu ve Möngön-Çuluu sumlarında nüfusun ezici bir şekilde çoğunluğunu oluşturmaktadırlar. Okullarda çocuklara Güney Moğolcanın ölçünlü şekli öğretildiği hâlde Buryat Moğolcası çok yaygın bir şekilde kullanılmaktadır⁵¹. Bu Buryat topluluğunun konuştuğu Buryat Moğolcası, Ekim Devriminden sonra Rusya'dan göç etmiş olan Hamingan Moğollarının da büyük oranda birincil konuşma dili hâline gelmiştir. Ayrıca yine Ekim Devrimi sonrasında Şinehen bölgesine göç etmiş bulunan Rusların da ikinci dili bu Buryat ağızıdır⁵². Şinehen Buryatlarının konuştuğu ağız, bir Doğu Buryat ağızı olarak kabul etmek mümkündür. Zira bu ağız, Buryat Moğolcasının doğu ağızları olan ve Şinehen Buryatlarının atalarının büyük çoğunluğunun konuştuğu ağızlar olan Hori ve Aga ağızları ile hâlâ büyük bir benzerlik göstermektedir⁵³.

Hem Şinehen Buryatları⁵⁴ hem Eski Bargutlar hem de Yeni Bargutlar, Çin Halk Cumhuriyeti resmî makamlarınca Buryat kimliği altında değil, Moğol kimliği altında tanımlanmaktadırlar⁵⁵. Buna rağmen Şinehen Buryatları arasında Buryat kimliğine güçlü bir aidiyet hissi mevcuttur. Çocuklara okullarda Güney Moğolcanın ölçünlü şekli öğretildiği hâlde Buryat Moğolcası çok yaygın bir şekilde konuşulmaktadır.

⁴⁶ Janhunen, "The Languages of Manchuria in Today's China", s. 134. Janhunen başka bir çalışmasında çağdaş Bargut ağızının bir Merkezî Moğol ağızı olduğunu ayrıntılı bir şekilde ortaya koymaktadır (Juha Janhunen, "Preliminary Notes on the Phonology of Modern Bargut", *Studia Orientalia*, S: 64 (1988), s. 353-366.).

⁴⁷ Stephen A. Wurm, "North China: Intercultural Communication Involving Indigenous Languages Other than Chinese", s. 817; James S. Olson, *An Ethnohistorical Dictionary of China*, Greenwood Press, Connecticut 1998, s. 23

⁴⁸ Janhunen, "The Languages of Manchuria in Today's China", s. 134; Olson, *An Ethnohistorical Dictionary of China*, s. 23.

⁴⁹ Elena Skribnik, "Buryat", (Haz. Juha Janhunen), *The Mongolic Languages*, Routledge Taylor & Francis Group, Londra – New York 2003, s. 104.

⁵⁰ Janhunen, "The Languages of Manchuria in Today's China", s. 134.

⁵¹ A. Hürelbaatar, "An Introduction to the History and Religion of the Buryat Mongols of Shinehen in China", *Inner Asia*, S: 2 (2000), s. 88-89.

⁵² Stephen A. Wurm, "North China: Intercultural Communication Involving Indigenous Languages Other than Chinese", s. 816; Janhunen, "Mongolic Languages as Idioms of Intercultural Communication in Northern Manchuria", s. 831.

⁵³ Yasuhiro Yamakoshi, "Three Folktales in Shinehen Buryat", *Asian and African Languages and Linguistics*, S: 6 (2011), s. 109; Skribnik, "Buryat", s. 104.

⁵⁴ Janhunen, "Mongolic Languages as Idioms of Intercultural Communication in Northern Manchuria", s. 830.

⁵⁵ Janhunen, "The Languages of Manchuria in Today's China", 134.

Turkish Studies

3.1.3. Dağur Moğolcası

Dağur Moğolcası, Doerfer tarafından sınıflandırılmayan Moğol lehçelerinden biri olarak kabul edilirken Poppe tarafından Doğu Moğol Lehçeleri arasına yerleştirilmektedir. Sinor ise bu lehçeyi Moğolcanın arkaik bir türü olarak kabul ederken Sanjeev güneydoğu lehçelerinden addetmiştir⁵⁶. Günümüzde bir yazılı dile sahip olmayan bir lehçe olan Dağur Moğolcası⁵⁷ için Çing hanedanı döneminde Mançu yazı sisteminin kullanıldığı bilinmektedir⁵⁸. En arkaik Moğol lehçelerinden biri olan bu lehçe, bazı dilciler tarafından Kitan (Kitay, Kıtay) Moğolcasının doğrudan devamı olarak kabul edilmektedir⁵⁹. Yüzde doksandan fazlası kendi dilini konuşabilen⁶⁰ Dağur Moğollarının bugünkü toplam sayısı 132.000'in üzerindedir⁶¹.

Tarihî olarak, Dağur Moğolcası konuşan topluluklar, bugün Rusya Federasyonu içerisinde bulunan Orta Amur bölgesindeki Zeya havzasında yaşamakta idi. Ancak 1654 yılında Mançu Çing hanedanı tarafından güneye nakledildiler. Birkaç safhada gerçekleşen bu nakil hareketi neticesinde, bugün Çin Halk Cumhuriyetinde Dağur Moğolcası konuşan nüfus dört ayrı topluluk hâlinde yaşamaktadır. Bir grup Amur havzasının Çin Halk Cumhuriyeti tarafında kalan sınır bölgelerinde yaşamaktadır. En büyük Dağur Moğolcası konuşan grup Heilongciang eyaleti ile Muhtar İç Moğolistan Bölgesine bağlı Hülün Buir aймаğı toprakları üzerinde bulunan Nonni havzasında bulunmaktadır. Diğer büyük bir topluluk ise Hülün Buir aймаğındaki Haylar şehrinin güneyinde bulunan Muhtar Evenki Sancağı içerisindeki İmin Nehri havzasında bulunmaktadır. Dördüncü Dağur Moğolcası konuşan topluluk ise Sincan Muhtar Uygur Bölgesinin (Doğu Türkistan) İli bölgesinde yaşamaktadır⁶². 20. yy.'ın ortalarında Çin'in güneybatı bölgelerinde de küçük Dağur topluluklarının olduğuna dair kayıtlar varsa⁶³ da artık bu Dağurlardan bahsedilmemektedir.

Bahsedilen bu bölgelerde Butha, Çiçikar, Haylar ve Sincan ağızları olmak üzere Dağur Moğolcasının en az dört ağızı konuşulmaktadır. Bu dört ağız içerisinde en yaygın olanı Hülün Buir aймаğına bağlı Morin Daba Muhtar Dağur Sancağında ve Heilongciang eyaletinin bazı bölgelerinde konuşulan Butha ağızıdır⁶⁴. Dağurların %48'i Butha ağızını, %43'ü Çiçikar ağızını, %5'i Haylar ağızını ve %4'ü Sincan ağızını konuşmaktadırlar⁶⁵. Butha ağızının Haylar ağızını kapsadığı yönünde kabuller olduğu gibi⁶⁶ Dağur Moğolcasının Çiçikar ve Haylar ağızları olmak üzere sadece iki ağızının bulunduğu şeklinde görüşler de mevcuttur⁶⁷.

Orta Amur havzasının Çin Halk Cumhuriyeti tarafında yaşayan Dağurların sayısı 1997 yılında 400 civarında olmakla birlikte bunların ancak 100 kadarı Dağur Moğolcasını konuşabilmekte idi. Heihe bölgesindeki son Mançuca konuşanlar ile birlikte yaşayan bu Dağurların

⁵⁶ Sinor, "Langues mongoles", s. 371; Poppe, **Introduction to Mongolian Comparative Studies**, s. 23, Doerfer, "Klassifikation und Verbreitung der mongolischen Sprachen", s. 43; Sanžeev, "Mongolian Languages", 495.

⁵⁷ Nikolaus Poppe, "Die dagurische Sprache", (Haz. B. Spuler), **Handbuch der Orientalistik 5. Altaistik 2. Mongolistik**, Brill, Lahey-Köln 1964, s. 137.

⁵⁸ Kevin Stuart, Li Xuewei ve Shelear, "China's Dagur Minority: Society, Shamanism and Folklore", **Sino-Platonic Papers**, S: 60 (1994), s. 5.

⁵⁹ Wurm, "North China: Intercultural Communication Involving Indigenous Languages Other than Chinese", s. 816.

⁶⁰ Henry G. Schwarz, **The Minorities of Northern China**. Western Washington Üniversitesi, Washington 1984, s. 125.

⁶¹ Dwyer, "The Minorities of China", s. 291.

⁶² Janhunen, "The Languages of Manchuria in Today's China", s. 128-129.

⁶³ Samuel E. Martin, **Dagur Mongolian Grammar, Texts and Lexicon**, Mouton & Co., Lahey 1961, s. 1.

⁶⁴ Üjiyediin Chuluu, "Introduction, Grammar and Sample Sentences for Dagur." **Sino-Platonic Papers**, S: 56 (1994), s. 1.

⁶⁵ Toshiro Tsumagari, "Dagur", (Haz. Juha Janhunen), **The Mongolic Languages**, Routledge Taylor & Francis Group, Londra - New York 2003, s. 129.

⁶⁶ Stuart vd., "China's Dagur Minority: Society, Shamanism and Folklore", s. 5.

⁶⁷ Poppe, **Introduction to Mongolian Comparative Studies**, s. 17; Olson, **An Ethnohistorical Dictionary of China**, s. 56.

ağzı hakkında çok fazla bilgiye sahip olunmamakla birlikte diğer Dağur Moğolcası ağızlarından farklılıklar gösterdiği sanılmaktadır⁶⁸.

Nonni havzasında konuşulan Dağur Moğolcası, bölgenin çok yoğun bir Çinli göçmen nüfusu barındırmasına rağmen günümüze kadar varlığını sağlam bir şekilde devam ettirebilmiştir. Ancak günümüzde artık Nonni havzasının Heilongciang eyaleti tarafında kalan kısmındaki Dağur Moğolcası konuşanların nüfusu hızla azalmaktadır⁶⁹. Heilongciang eyaletindeki Dağur Moğolcası konuşan topluluklar, Çiçikar (Kikihar) şehrinde ve civarındaki kırsal bölgelerde yaşamaktadırlar. Bu bölgede Dağur Moğolcasının gücü zayıflamış olmakla birlikte hâlâ Dağur Moğollarının çoğunlukta olduğu köyler bulunmakta ve bu dil çocuklara öğretilmektedir⁷⁰. Heilongciang eyaletinde Dağur Moğollarının bulunduğu diğer bölgeler; Fuyü, Longciang, Nengciang (Mergen), Nehe ve Ayhui (Aygün) ilçeleridir⁷¹. Nonni havzasında Dağur Moğolcasının Butha ve Çiçikar ağızları konuşulmaktadır. 35.000 konuşura sahip olan Butha ağzı, yoğun olarak konuşulduğu Morin Daba Muhtar Dağur Sancağına ilaveten Heilongciang eyaletinin Nengciang (Mergen), Nehe ve Gannan ilçelerinde konuşulmaktadır. Naven, Nemor, Ayhui ve Mergen olmak üzere dört ağızcığı bulunmaktadır. Naven ağızcığı Butha ağzı konuşulan bölgelerin kuzey kesimlerinde, Nemor ağızcığı Nehe'de, Darben de denilen Ayhui ağızcığı Ayhui (Aygün) ilçesinde ve Mergen ağızcığı ise Nengciang (Mergen) ilçesine yakın yerleşim yerlerinde konuşulmaktadır. Yine 35.000 konuşura sahip olan Çiçikar ağzı, Çiçikar (Kikihar) şehri ve civarında, Fuyü ve Longciang ilçeleri ile Arong ve Butha sancaklarında konuşulmaktadır. Butha ağzına göre Mançu-Tunguzcadan daha az etkilenmiş olan Çiçikar ağzının, Fuyü'de konuşulan Jiangdong ile Meilisi'nin kuzeyinde ve Fularji'de konuşulan Jiangşi olmak üzere iki ağızcığı bulunmaktadır⁷². Fuyü ilçesinde Dağur Moğolcası tarihî olarak Fuyü Kırgızları ile Solonlar arasında ortak iletişim aracı olarak kullanılmıştır⁷³. Ancak Ayhui ilçesindeki Dağur Moğolları 1930'lu ve 40'lı yıllarda Dağur Moğolcasını bırakıp Çince konuşmaya başlamışlardır⁷⁴. Nengciang ilçesindeki Dağur Moğollarının sayısı ise 1997 yılında 500 kişiye kadar düştüğü ve Dağur Moğolcasının çocuklara artık öğretilmediği bilgileri kaydedilmiştir⁷⁵. Nonni havzasının İç Moğolistan tarafında kalan kısmında ise durum Dağur Moğolcası açısından daha parlaktır. İç Moğolistan'da Dağur Moğolcası konuşan topluluklar Hülün Buir aймаğına bağlı Morin Daba Muhtar Dağur Sancağında ve Hülün Buir aймаğının Jalantun sancağında yaşamaktadır. Dağur Moğollarının kendi isimleri ile özerkliğe sahip oldukları tek yer Morin Daba'daki bu muhtar sancaktır⁷⁶.

15-16.000 civarında bir nüfusa sahip olan Hülün Buir aймаğına bağlı Muhtar Evenki Sancağındaki İmin havzasında yaşayan grup, bir diğer önemli Dağur Moğol topluluğudur. Bu Dağur topluluğunun konuştuğu Haylar ağzı, Güney Moğolcanın yoğun etkisi altındadır. Nantun ve Mokertu olmak üzere iki ağızcığa sahiptir. Nantun ağızcığı, Haylar şehrinde ve Muhtar Evenki Sancağının merkezi olan Nantun'da konuşulmaktadır. Mokertu ağızcığı Muhtar Evenki Sancağında bulunan Bayintala ve Mokertu köylerinde konuşulmaktadır. Haylar ağzı konuşurlarının tamamının kendi dillerinin yanında Güney Moğolca da konuşabilmelerine ve dolayısıyla ağız üzerinde Güney

⁶⁸ Janhunen, "The Languages of Manchuria in Today's China", s. 128

⁶⁹ A.g.m., s. 128.

⁷⁰ A.g.m., s. 129.

⁷¹ Schwarz, **The Minorities of Northern China**, s. 119.

⁷² Schwarz, **The Minorities of Northern China**, s. 125; Olson, **An Ethnohistorical Dictionary of China**, s. 56.

⁷³ Janhunen, "Mongolic Languages as Idioms of Intercultural Communication in Northern Manchuria", s. 832.

⁷⁴ Schwarz, **The Minorities of Northern China**, s. 125.

⁷⁵ Janhunen, "The Languages of Manchuria in Today's China", s. 129.

⁷⁶ Janhunen, "The Languages of Manchuria in Today's China", s. 129.

Turkish Studies

Moğolcanın yoğun etkisine rağmen, şimdilik bu Dağur Moğolcası ağızı yok olma tehlikesi ile karşı karşıya değildir⁷⁷.

4.500-5.000 civarında konuşura sahip olan ve İli ağızı da denilen Sincan ağızı ise, Sincan Muhtar Uygur Bölgesinin (Doğu Türkistan) İli Muhtar Kazak Bölgesinde yaşayan Dağur Moğolları tarafından konuşulmaktadır. Bu Dağur Moğolları, 1763 yılında Mançu Çing hanedanı tarafından Sibe Mançuları ile birlikte buraya yerleştirilen Dağur topluluğunun ahfadıdır. İli bölgesine bağlı Tarbagatay ilinin merkezi olan Çöçek (Tacheng) şehri yakınlarındaki Bortala Muhtar Moğol İlinin Dağur Komününde yaşayan ve Kazak Türkçesi ile Uygur Türkçesi de konuşabilen bu Dağur Moğollarının konuştuğu ağızlar Kazak Türkçesinin yoğun etkisi altındadır⁷⁸. Urumçi ve yine İli bölgesinde bulunan Korgas (Huocheng) ilçesinde de Dağurlar bulunmaktadır⁷⁹.

Dağur toplulukları ve Dağur Moğolcası, Tunguz boylarından Solon Evenkileri ve Solon Evenkicesi ile ortaklaşa bir ilişki içerisinde⁸⁰. Dağur Moğolları bugün Rusya Federasyonunun sınırları içerisinde kalan Orta Amur Bölgesindeki (Amurskaya Oblast) anayurtlarında Solon Evenkileri ile iç içe yaşamakta idiler. Dolayısıyla Dağur Moğollarının Mançu Çing hanedanı tarafından tabi tutuldukları bütün yeniden yerleştirilmelere Solon Evenkileri de dâhil edilmişlerdir. Bunun neticesinde Dağur Moğollarının yaşadığı bütün bölgelerde Solonlar da bulunmaktadır. Bu ortaklaşarlardan daha çok etkilenen Solon Evenkileri olmuştur ve Dağur Moğolları ile birlikte yaşadıkları her yerde Dağur Moğolcası Solon Evenkilerinin ikinci dili hâline gelmiştir. Hatta Ongkor Solonu denilen Sincan (Doğu Türkistan)'daki Solonların sayısı 1991 yılında Dağur Moğolcası da konuşabilen bir kişiye düşmüştü⁸¹. Heilongciang eyaletinin Fuyü ilçesinde de, Dağur Moğolcası, Solonlar ile Fuyü Kırgızları arasında ortak iletişim aracı olarak kullanılmaktadır⁸². Dağur Moğolcasının 19. yy.'ın sonlarına kadar bir Tunguz lehçesi zannedildiğini⁸³ zikretmek, bu Moğol lehçesi ile Tunguz toplulukları arasındaki ilişkinin anlaşılması bakımından yeterli olacaktır.

3.1.4. Hamnigan Moğolcası

Birçok Buryat Moğolluk bilimci tarafından bir Buryat ağızı olarak kabul edilmekle birlikte, Hamnigan Moğolcası Moğolluk bilimi dünyasının genelinde ayrı bir Moğol lehçesi olarak telakki edilmektedir⁸⁴. Arkaik özelliklere sahip bir diğer lehçe olan Hamnigan Moğolcası, bir Tunguz topluluğu olan Evenkiler ve Moğollar olmak üzere karışık bir topluluk tarafından konuşulmaktadır. Hamnigan Moğolcası konuşan topluluğun anavatanı bugün Rusya Federasyonu sınırları içerisinde kalan Onon ve Argun havzaları arasındaki bölgede bulunan Onon-Borzya, Urulyunguy, Aşağı Borzya, Orta Borzya ve Yukarı Borzya nehirlerinin boylarıdır⁸⁵. 1689 Nerçinsk Anlaşması neticesinde bölgenin Rusya sınırları içerisinde kalması sonrasında bölgeye yoğun bir Rus göçü gerçekleşmiştir⁸⁶. Bunun üzerine bir grup Hamnigan 1700 yılında Kuzeydoğu Moğolistan'a göç etmiştir. 1917 yılındaki Ekim Devrimi sonrasında ise bir grup Hamnigan

⁷⁷ Janhunen, "The Languages of Manchuria in Today's China", s. 129; Schwarz, **The Minorities of Northern China**, s. 125; Olson, **An Ethnohistorical Dictionary of China**, s. 56.

⁷⁸ Janhunen, "The Languages of Manchuria in Today's China", s. 129; Schwarz, **The Minorities of Northern China**, s. 119, 125; Wurm, "North China: Intercultural Communication Involving Indigenous Languages Other than Chinese", s. 824; Olson, **An Ethnohistorical Dictionary of China**, s. 56.

⁷⁹ Stuart vd., "China's Dagur Minority: Society, Shamanism and Folklore", s. 4.

⁸⁰ Wurm, "North China: Intercultural Communication Involving Indigenous Languages Other than Chinese", s. 816; Janhunen, "Mongolic Languages as Idioms of Intercultural Communication in Northern Manchuria", s. 828.

⁸¹ Janunen, "Mongolic Languages as Idioms of Intercultural Communication in Northern Manchuria", s. 828.

⁸² Janhunen, "Mongolic Languages as Idioms of Intercultural Communication in Northern Manchuria", s. 832.

⁸³ Tsumagari, "Dagur", s. 130.

⁸⁴ Skribnik, "Buryat", s. 104.

⁸⁵ Juha Janhunen, "Khamnigan Mongol", (Haz. Juha Janhunen), **The Mongolic Languages**, Routledge Taylor & Francis Group, Londra – New York 2003, s. 83.

⁸⁶ Janhunen, "Mongolic Languages as Idioms of Intercultural Communication in Northern Manchuria", s. 829.

Turkish Studies

Mançurya'ya göç etmiştir⁸⁷. Bu tarihî olaylar neticesinde toplam sayıları 5000 civarında olan Hamniganlar, üç ayrı devletin sınırları içerisinde yaşamaktadırlar⁸⁸.

Hamnigan Moğolcası konuşan nüfusun anavatanı olan bölgede daha önce Hamnigan Moğolcasının iki ağzı tespit edilmiş olmasına rağmen, lehçe kendi anavatanında bugün artık ölü dil olarak kabul edilebilir. Zira birkaç yaşlı dışında konuşanı kalmamıştır. Bu bölgede Ruslar ve Buryat Moğolları arasında yaşayan Hamniganlar, ya dilik olarak Ruslaşmışlar veyahut Buryat Moğolcası konuşur hâle gelmişlerdir⁸⁹.

Moğolistan'daki Hamniganların Onon bölgesinde bulunan Kentey aймаğına bağlı Daldal sumunda yoğun olarak yaşadıkları bilinmektedir⁹⁰. Ancak burada da Hamnigan Moğolcasının yerini Halha Moğolcası almıştır⁹¹.

Hamnigan Moğolcasının varlığını devam ettirdiği tek yer Çin Halk Cumhuriyetinin Muhtar İç Moğolistan bölgesine bağlı Hülün Buir aймаğıdır. Burada yaşayan Hamniganların bir kısmı Muhtar Evenki Sancağı sınırları içerisinde Şinehen nehri boyunca yaşamaktadırlar. Nüfusun büyük çoğunluğunu Buryat Moğollarının oluşturduğu bu bölgede, Hamniganların çoğu Hamnigan Moğolcası yerine Buryat Moğolcası konuşur hâle gelmiştir⁹². Günümüzde sayıları 2000 civarında olan daha büyük bir grup ise Eski Bargut Sancağına dâhil Evenki sumundaki Mergel nehri havzasında yaşamaktadır⁹³. Hamniganların üçte biri sadece Hamnigan Moğolcası konuşurken geriye kalan kısmı Hamnigan Moğolcası ve Evenki Tunguzcası olmak üzere iki dillidirler. Hamniganların iki dilli olan kısmı küçük yaştan itibaren Hamnigan Moğolcasını ve Evenki Tunguzcasını birlikte öğrenmektedirler. Hamnigan Moğolcası ayrıca bölgede yaşayan bazı Han Çinlileri tarafından da günlük iletişim aracı olarak kullanılmaktadır⁹⁴. Ancak bu Hamnigan topluluğu arasında hâkim dilin Hamnigan Moğolcası olmasına rağmen, bu halk resmî olarak Evenki olarak kabul görmektedir. Hamniganlar Ruslar tarafından da Tunguz olarak tanımlanmaktadır. "Hamnigan" kelimesi de zaten Moğolcada Evenki manasına gelmektedir⁹⁵. Hamnigan Moğolcası konuşan bu son topluluğun dilinin de Güney Moğolcanın Horçin ağzının etkisi altında olduğu görülmektedir⁹⁶.

3.1.5. Güney Moğolca

Çin Halk Cumhuriyetinde en yaygın şekilde konuşulan Moğol lehçesi olan Güney Moğolca, Doğu Moğolcanın bir alt kolu olup, Buryat, Dağur ve Hamnigan lehçeleri hariç, İç Moğolistan'da konuşulan ağızlardan meydana gelmektedir. Heilongciang, Cilin, Liaoning, Çinghay ve Kansu eyaletleri ile Sincan Muhtar Uygur Bölgesinde (Doğu Türkistan) de Güney Moğolca konuşan topluluklar bulunmaktadır.

⁸⁷ Wurm, "North China: Intercultural Communication Involving Indigenous Languages Other than Chinese", s. 816.

⁸⁸ Janhunen, "The Languages of Manchuria in Today's China", s. 129.

⁸⁹ A.g.m., s. 130.

⁹⁰ Käthe U-Köhalmi, "Der mongolisch-kamniganische Dialekt von Dadal Sum und die Frage der Mongolisierung der Tungusen in der Nordmongolei und Transbaikalen", *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*, S: 9 (1959), s. 164.

⁹¹ Janhunen, "The Languages of Manchuria in Today's China", s. 129. Ayrıca U-Köhalmi'nin yukarıda belirtilen çalışması, Hamniganların hem Moğolistan'da hem de Rusya Federasyonu'nda Moğollaşmalarını dilik açıdan ayrıntılı bir şekilde incelemektedir.

⁹² Janhunen, "Mongolic Languages as Idioms of Intercultural Communication in Northern Manchuria", s. 831; Janhunen, "Mongolic Languages as Idioms of Intercultural Communication in Northern Manchuria", s. 832.

⁹³ Janhunen, "The Languages of Manchuria in Today's China", s. 130; Janhunen, "Khamnigan Mongol", s. 83-84.

⁹⁴ Janhunen, "Mongolic Languages as Idioms of Intercultural Communication in Northern Manchuria", s. 830; Wurm, "North China: Intercultural Communication Involving Indigenous Languages Other than Chinese", s. 816.

⁹⁵ Janhunen, "The Languages of Manchuria in Today's China", s. 130; Janhunen, "Khamnigan Mongol", s. 83.

⁹⁶ Wurm, "North China: Intercultural Communication Involving Indigenous Languages Other than Chinese", s. 817.

Turkish Studies

Günümüzde Güney Moğolcanın, Çin Halk Cumhuriyeti içerisinde, üç ayrı tabaka hâlinde mevcut olduğuna şahit olunmaktadır. Bu tabakaların ikisi konuşma dili, biri ise yazılı dil şeklindedir. Günümüzde Moğolistan Cumhuriyetini teşkil eden Dış Moğolistan'da, Halha Moğolcasının, yüzyıllar süren hakimiyeti neticesinde, bir ortak dil hâline gelmesinin aksine, tarihî olarak Çin nüfuzu altında kalmış olan İç Moğolistan ve kültürel uzantıları addedilebilecek bölgelerde herhangi bir ağzın bu rolü üstlenemediği ve Moğolcanın burada parçalı bir görünüm arz ettiği görülmektedir. Şüphesiz bu durumda iki Moğol bölgesinin tarihî süreç içerisinde tecrübe ettiği farklı siyasi gelişim etkin bir rol oynamıştır. Dış Moğolistan, zaman zaman dış güçlerin etkisi altına girmekle beraber, hep merkezî bir Moğol siyasi erki tarafından yönetilmiş, bu durum da Halha ağzının nüfuzunun Dış Moğolistan nüfusuna sirayet etmesine sebep olmuştur. İç Moğolistan ve uzantıları ise, tarihî olarak Çin hakimiyeti altında kalmış ve toprağa yerleşme sonrası bile boya dayalı sosyal hayatın devamı neticesinde merkezileşmemiştir. Bu durumun dillik yansıması, herhangi bir ağzın ölçünlüleşmemesi şeklinde olmuştur. Bunun yerine boy ağzları varlıklarını günümüze kadar canlılığını korumuş, ancak konuşuldukları idari birimler içerisinde yarı ölçünlü konuşma dilleri meydana gelmiştir. Böylece konuşma seviyesinde, boy ağzları ve boylar arası konuşma ağzları olmak üzere ikili bir durum ortaya çıkmıştır⁹⁷. Yazılı dil olarak ise Dış Moğolistan'ın Halha ağzı temelli yazılı dile benzemekle beraber ondan farklı ve klasik Moğol yazı dilinin devamı niteliğinde olan bir dil kullanılmaktadır⁹⁸. Bu dillik çeşitliliğe rağmen, Güney Moğolcanın ve Halha Moğolcasının altında yer aldığı Merkezî Moğolcanın, Doğu Moğolcanın alt kollarını teşkil ettiği⁹⁹ dikkatten kaçırılmamalıdır. Moğolistan Cumhuriyetinin kazandığı tam bağımsızlık sonrası güttüğü dil politikaları neticesinde, hem Kiril alfabesi ile yazılan Halha temelli yazılı dilin hem de Ulan Bator konuşma ağzının İç Moğolistan'da nüfuzunu artırmasında¹⁰⁰ Moğol dilinin iç yapısından kaynaklanan bu hiyerarşik yakınlığın etkisi az olmasa gerektir.

Günümüzde, Güney Moğolca'yı beş ayrı şube şeklinde tasnif etmek mümkündür. Yukarıda da zikredildiği gibi, boy ağzılardan meydana gelen bu şubeleri, Cerim şubesi, Cuu Uda şubesi, Cosotu şubesi, Ulan Çab şubesi ve Cilingol şubesi şeklinde boy ağzı birlikleri teşkil etmektedir. İçinde barındırdıkları boyların demografik özelliklerine göre Cerim, Cosotu ve Ulan Çab şubelerini sırasıyla Horçin, Haraçin ve Çahar şubeleri şeklinde isimlendirmek de mümkündür¹⁰¹.

Cerim şubesi; Horçin, Casagtu, Carut, Calayit, Dörbet ve Gorlos boy ağzlarından meydana gelmektedir. Bu ağzılardan Carut ağzı, tarihî olarak, günümüzde Cuu Uda şubelerini teşkil eden ağzıları konuşan toplulukların yönetim işlerinde kullanılan ağzı olmuştur¹⁰². Çin Halk Cumhuriyeti sınırları içerisinde konuşulan Moğol lehçe ve ağzıları içerisinde en kalabalık konuşura sahip olan Horçin ağzı¹⁰³, Muhtar İç Moğolistan Bölgesinin Hulun Buir aймаğının Horçin sancağında, Cerim aймаğının Horçin, Carut, Nayman ve Huree sancaklarında konuşulmaktadır. Carut ve Calayit ağzıları da İç Moğolistan'da sırasıyla Cerim aймаğının Carut sancağında ve Hulun Buir aймаğının Calayit sancağında konuşulmaktadır. Dörbet ve Gorlos ağzılarının ise İç Moğolistan dışında konuşulduğu görülmektedir. Dörbet ağzı, Heylongciang eyaletine bağlı Muhtar Dörbet-Moğol Kasabasında; Gorlos ağzı ise yine Heylongciang eyaletinin Muhtar Dörbet-Moğol

⁹⁷ Juha Janhun, "Mongol Dialects", (Haz. Juha Janhun), **The Mongolic Languages**, Routledge Taylor & Francis Group, Londra – New York 2003, s. 177.

⁹⁸ Janhun, "Mongolic Languages as Idioms of Intercultural Communication in Northern Manchuria", s. 832.

⁹⁹ Doerfer, "Klassifikation und Verbreitung der mongolischen Sprachen", s. 42.

¹⁰⁰ Janhun, "Mongol Dialects", s. 177.

¹⁰¹ Janhun, "Mongol Dialects", s. 179.

¹⁰² Janhun, "Mongol Dialects", s. 179.

¹⁰³ James Bosson ve B. Unenseçen, "Some Notes on the Dialect of the Khorchin Mongols", (Haz. Nicholas Poppe), **American Studies in Altaic Linguistics**, Taylor & Francis Inc, Bloomington – Lahey 1962, s. 23.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 7/4, Fall, 2012

Kasabasında ve Cilin (Cirin) eyaletinin Muhtar Hienkörloçi Kasabasında konuşulmaktadır¹⁰⁴. Bu ağızlar içerisinde Calayit ve Dörbet ağızlarının ayrı bir Calayit-Dörbet ağız öbeği oluşturabilecek kadar birbirine yakın olduğu görülmektedir¹⁰⁵.

Cuu Uda şubesi; Aru Horçin, Baarin, Ongnut, Nayman ve Auhan boy ağızlarından teşekkül etmektedir. Bu ağızları, Aru Horçin ile Baarin ağızlarından oluşan kuzey ağızları ve Ongnut, Nayman ile Auhan ağızlarından oluşan güney ağızları olarak ikiye ayırmak mümkündür¹⁰⁶. Bu ağızlardan Nayman ağızı, Muhtar İç Moğolistan Bölgesinin Cerim aймаğına bağlı Nayman sancağında konuşulurken, Aru Horçin, Baarin, Ongnut ve Auhan ağızları sırasıyla İç Moğolistan'ın Cuu Uda aймаğına bağlı Aru Horçin, Baarin, Ongnut ve Auhan sancaklarında konuşulmaktadır¹⁰⁷.

Cosotu şubesi, Haraçin ve Tümet boy ağızlarından meydana gelmektedir¹⁰⁸. Bu iki ağızdan Haraçin ağızı, İç Moğolistan'ın Cuu Uda aймаğına bağlı Haraçin sancağının Ningçeng kasabasında konuşulurken, Tümet ağızı aynı sancağın Şaoyang kasabasında ve Liaoning eyaletinde bulunan Fusing kasabasında konuşulmaktadır¹⁰⁹. Tümet ağızını konuşan Moğollar, Çin Halk Cumhuriyetinde Moğol millî kimliğinin canlı tutulmasında önemli rol oynamışlardır. Kendileri 19. yy.'dan beri büyük oranda Çince konuşur hâle gelmiş olmalarına rağmen, 1949 yılından itibaren ve özellikle 1979 Eylülünden sonra kurdukları Moğolca eğitim veren anaokullar ve ilkokullar sayesinde Moğolcanın İç Moğolistan'da canlı tutulmasını sağlamışlardır¹¹⁰.

Ulan Çab şubesi; Çahar, Urat, Darhan, Muumingan, Dörben Küüket ve Keşikten boy ağızlarından oluşmaktadır. Bu ağızlardan Keşikten ağızı idari olarak Juu Uda şubesi ile ilintilidir ve kimi zaman ayrı bir ağız olarak tasnif edilmiştir. Ancak bu şube içerisinde tartışmasız en ehemmiyetli ağız, konuşurları tarihî olarak Moğollar arasında yönetici sınıflar teşkil etmiş olan Çahar ağızıdır. Kimi zaman ayrı bir ağız olarak sınıflandırılan¹¹¹ bu ağız, Muhtar İç Moğolistan Bölgesinde Çahar aймаğının Şand-kovoot-şar, Şuluun-kovoot-çagaan, Golhöh sancakları ile aynı aймаğın Birleşik Mingan-Tayvas-Baruun sancağının Tayvas bölümünde ve Muhtar Sincan Uygur Bölgesinin (Doğu Türkistan) Bortala Moğol İlinde konuşulmaktadır. Urat ağızı, İç Moğolistan'ın Ulan Çab aймаğına bağlı Urat sancağında, Dörben Küüket ağızı aynı aймаğın Dörben Küüket sancağında, Darhan ve Muumingan ağızları ise yine aynı aймаğın Darhan-Mingan sancağında konuşulmaktadır. Keşikten ağızı, Cuu Uda aймаğının Keşikten sancağında konuşulmaktadır¹¹².

Cilingol şubesi ise; Üjümüçin, Huuçit, Abaga, Abaganar ve Sönit boy ağızlarından teşekkül etmektedir¹¹³. Bu ağızlardan Üjümüçin ve Huuçit ağızları, İç Moğolistan'ın Cilingol aймаğına bağlı Doğu Birlik Sancağında, Abaga ve Abaganar ağızları, aynı aймаğın Batı Birlik Sancağında ve Sönit ağızı da yine aynı aймаğın Sönit sancağında konuşulmaktadır¹¹⁴. Üjümüçin

¹⁰⁴ Todaeva, "Mongolische Dialekte in China", s. 141-142.

¹⁰⁵ Janhunen, "Mongol Dialects", s. 179.

¹⁰⁶ A.g.m., s. 179.

¹⁰⁷ Poppe, **Introduction to Mongolian Comparative Studies**, s. 21-22; Todaeva, "Mongolische Dialekte in China", s. 141.

¹⁰⁸ Janhunen, "Mongol Dialects", s. 179.

¹⁰⁹ Poppe, **Introduction to Mongolian Comparative Studies**, s. 21; Todaeva, "Mongolische Dialekte in China", s. 141-142.

¹¹⁰ Bulag, "Alter/native Mongolian Identity..." s. 237-238.

¹¹¹ Janhunen, "Mongol Dialects", s. 179.

¹¹² Poppe, **Introduction to Mongolian Comparative Studies**, s. 20; Todaeva, "Mongolische Dialekte in China", s. 141.

¹¹³ Janhunen, "Mongol Dialects", s. 179.

¹¹⁴ Poppe, **Introduction to Mongolian Comparative Studies**, s. 21; Todaeva, "Mongolische Dialekte in China", s. 141.

Turkish Studies

ağzı, İç Moğolistan'ın Cilingol aймаğına komşu olan Moğolistan Cumhuriyetinin Çoybalsan ve Sühbatar eyaletlerinde de konuşulmaktadır¹¹⁵.

İç Moğolistan'ın kırsal kesimindeki okullarda, Han Çinliler dışındaki bütün milliyetlere mensup çocuklar İç Moğolistan'ın konuşma dili olan Güney Moğolca ve ve Klasik Moğolcadan geliştirilen Moğol yazılı dil ile eğitim görmektedir. Güney Moğolca, idari dil ile radyo ve televizyonlarda yayın dili olarak da kullanılmaktadır. Yazılı dil ise, Çinli olmayan nüfusu hedef alan gazete ve kitapların basımında kullanılan dil olarak da vazife görmektedir. Bu durum, Güney Moğolcanın, bölgede yaşayan Evenki Tunguzları gibi anadili başka diller veya Dağurlar, Hamniganlar, Buryatlar gibi anadili başka lehçeler olan toplulukların ikinci ve üçüncü dili hâline gelmesine sebep olmuştur. Mesela, Hulun Buir aймаğının Evenki sancağında yaşayan Dağurlar ve Solon Evenkileri bu duruma ilginç bir örnek teşkil etmektedirler. Güney Moğolcanın Dağurlar üzerindeki tesiri, Dağur Moğolcasının Solonlar üzerindeki etkisi ile koşutluk arz etmektedir. Çincenin de bölgedeki etkisi dikkate alındığında, Dağur Moğolcası, Güney Moğolca ve Çince konuşan üç dilli Dağurlara veya Evenki Tunguzcası, Dağur Moğolcası, Güney Moğolca ve Çince konuşan dört dilli Solonlara rastlamak oldukça olağan bir durumdur. Morin Daba sancağında yaşayan Dağur Moğolları açısından da durum aynı iken, Nonni nehrinin doğusunda yani İç Moğolistan sınırları dışında yaşayan Dağur Moğolları ve Solonlar üzerinde Güney Moğolcanın etkisinin oldukça zayıf olduğu görülmektedir. Buryat ve Hamnigan Moğolları açısından Güney Moğolcanın şahıslara göre değişken bir durum arz ettiği görülmektedir. Bu Moğol toplulukları içerisinde, anadilleri durumunda olan Moğol lehçesi ile Güney Moğolca arasındaki farklılığa vurgu yapan fertler olduğu gibi, kendi konuşma dillerini Güney Moğolcaya uydurmaya gayret gösteren şahıslar da bulunmaktadır. Mesela Hulun Buir aймаğında yaşayan ve esasında Buryat toplulukları olan Eski Bargutların ve Yeni Bargutların lisani büyük oranda Buryat Moğolcası özelliklerini kaybedip Güney Moğolcanın Horçin ağzından oldukça fazla etkilenmişlerdir. Hatta Hamnigan Moğolcası konuşan topluluk üzerinde Güney Moğolca'yı etkin kılan Eski Bargutlardır. Güney Moğolcanın ve İç Moğolistan'da kullanılan yazılı dilin, etkisini İç Moğolistan sınırları dışına da taşıdığı görülmektedir. Resmî olarak Moğol milliyeti altında tasnif edilen Nonni havzasında yaşayan ve Oyrat Moğolcası konuşan Ölotler arasında Güney Moğolcanın ve yazılı dilin etkin olduğu görülmektedir. Bu durum Oyratlarla birlikte yaşayan Fuyü Kırgız Türklerine de tesir etmektedir¹¹⁶.

3.1.5.1. Ordos Moğolcası

Geçmişte genellikle Güney Moğolcanın bir ağzı olarak sınıflandırılmış olan¹¹⁷ Ordos Moğolcasını son zamanlarda ayrı bir Moğol lehçesi olarak kabul etme temayülü ortaya çıkmıştır. Ancak resmî olarak Moğol milliyeti altında tasnif edilen Ordos Moğolcası konuşurları, konuştukları dilin Güney Moğolcanın bir ağzı olduğu görüşündedirler. Günümüzde yaklaşık 100.000 kişi tarafından konuşulduğu tahmin edilen Ordos Moğolcası, Muhtar İç Moğolistan Bölgesinin İke Cuu aймаğına bağlı Otok, Üüşin, Casak, Vang, Hanggin, Cungar ve Dalat sancaklarında konuşulmaktadır¹¹⁸. Bu sancaklardan Dalat, Vang ve Cungar tarihî olarak Ordos Moğollarının sağ kanadını oluştururken Hanggin, Otok, Üüşin ve Casak sol kanadı oluşturmaktadır

¹¹⁵ G. Kara, "Sur le Dialecte Ū ümçin", *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*, S: 14 (1962), s. 148; Janhunen, "Mongol Dialects", s. 179.

¹¹⁶ Janhunen, "Mongolic Languages as Idioms of Intercultural Communication in Northern Manchuria", s. 833-834; Wurm, "North China: Intercultural Communication Involving Indigenous Languages Other than Chinese", s. 817.

¹¹⁷ Poppe, *Introduction to Mongolian Comparative Studies*, s. 20; Doerfer, "Klassifikation und Verarbeitung der mongolischen Sprachen", s. 42; Todaeva, "Mongolische Dialekte in China", s. 145; Nikolaus Poppe, "Das Ordossische", (Haz. B. Spuler), *Handbuch der Orientalistik 5. Altaistik 2. Mongolistik*, Brill, Lahey-Köln 1964, s. 134.

¹¹⁸ Poppe, *Introduction to Mongolian Comparative Studies*, s. 20; Doerfer, "Klassifikation und Verarbeitung der mongolischen Sprachen", s. 42; Todaeva, "Mongolische Dialekte in China", s. 141; Stefan Georg, "Ordos", (Haz. Juha Janhunen), *The Mongolic Languages*, Routledge Taylor & Francis Group, Londra - New York 2003, s. 193.

idi. İç Moğolistan'ın güney kısımlarında yer alan bu sancaklarda, Sarı Nehir'in güneyinde ve Çin Seddi'nin kuzeyinde konuşulan Ordos Moğolcası, dillik açıdan türdeş bir görünüm arz etmekle birlikte Bayan-Hongor, Govi-Altay ve Hovd olmak üzere üç ağız bulunmaktadır. Konuşulduğu bölge güneyde Ningsia Muhtar Dungan Bölgesi ve güneydoğuda Şaansi eyaleti ile hemhudut olduğu için Ordos Moğolcası, Güney Moğolcanın Urat ve Tümet ağızları ile Oyrat Moğolcasının Alaşan Ölöt ağızı yanında Çince ile de komşuluk ilişkisi içindedir¹¹⁹.

3.1.6. Şirongol Moğolcası

Şirongol terimini ilk kez kullanan 1893 yılında Potanın olmuştur. Potanın bu terimi, dinî ve kültürel merbutiyete bakmaksızın muayyen Moğol lehçelerini konuşan toplulukları tanımlamak için kullanmıştır. Potanın bu Şirongol tanımlaması altında, Amdo Tibetlileri tarafından "Çahur", Oyrat Moğolları tarafından "Dalda" veya "Doldo"¹²⁰ ve geleneksel Çin sınıflandırılmasında¹²¹ "Turen" diye adlandırılan halkların çoğunu ve "Hui" olarak adlandırılan toplulukların bazılarını tasnif etmiştir. Potanın Dongsiang'da, Huju'da, Minhe'de ve Bonan'da olmak üzere dört farklı Şirongol Moğolcası çeşidinin olduğunu tespit etmiş olmakla birlikte, bilgi yetersizliğinden dolayı, Şirongol Moğolcasının kendi içerisindeki farklılıklar, uzun yıllar bilinmemiştir¹²². 20. yüzyılın ikinci çeyreğinde, Scheut Misyonu mensubu Belçikalı bilginler Albrecht De Smedt ve Antoine Mostaert¹²³, bir taraftan Potanın'ın "Şirongol" tanımlamasını, diğer taraftan ise Çinlilerin klasik "Turen" adlandırmasını karşılamak üzere Mongur terimini kullanmışlardır. De Smedt ve Mostaert, günümüzdeki adıyla Muhtar Huju Mongğul (Tu) İlçesinde yer alan Narin Ğur Vadisindeki Alima Hanğşar köyünde konuşulan Şirongol Moğolcasını Moğolcanın Mongur lehçesi olarak tanımlamışlardır. İkilinin, belgeledikleri lehçenin Şirongol Moğolcasının tamamını temsil etmediğinin farkında olmalarına rağmen, diğer bölgelerde konuşulan Şirongol Moğolcası hakkındaki bilgi eksikliği, "Mongur" kavramının Amdo-Çinghay¹²⁴ bölgesinde yaşayan Moğolların dillerini tanımlamak için kullanılmasına sebep olmuştur¹²⁵. Schram'ın¹²⁶ da Mongur kavramını bu

¹¹⁹ Olson, **An Ethnohistorical Dictionary of China**, s.267; Georg, "Ordos", s. 193-194.

¹²⁰ Juha Janhunen, "Shirongol and Shirongolic", **Studia Etymologica Cracovensia**, S: 8 (2003), s. 84.

¹²¹ 15.-18. yüzyıllar arasında Çinliler, Amdo-Çinghay bölgesinde yaşayan Çinli olmayan halkları üç isim altında sınıflandırmışlardır: *Fan* (Barbarlar), *Tu* veya *Turen* (Yerliler) ve *Hui* veya *Huihui* (Müslümanlar). *Fan* ismi Tibet sınırında yaşayan Orta Krallık için sürekli tehdit unsuru oluşturmuş olan "vahşiler" için kullanılmıştır. *Hui* ismi "çıkardıkları Müslüman isyanları ile barışçıl Çinli rençberlerin hayatlarını şiddetle karıştıran" topluluklar için kullanılmıştır. *Tu* ismi ise imparatorluğu iç ve dış tehlikelere karşı müdafaa eden sadık sınır bekçilerine verilmiştir. Görüldüğü gibi bu tanımlamalar, tanımladıkları toplumların dilleri, kültürleri ve dinleri ile alakalı değildir. (Juha Janhunen, "The Monguor: The Emerging Diversity of a Vanishing People", (Haz. Charles Kevin Stuart), **The Monguors of the Kansu-Tibetan Frontier**, Plateau Publications, Şining Şehri 2006, s. 26-27).

¹²² Janhunen, "Shirongol and Shirongolic", s. 83; Janhunen, "The Monguor...", s. 27.

¹²³ Albrecht De Smedt ve Antoine Mostaert, "Le dialecte Monguor parlé par les Mongols du Kansou occidental, Ière partie: Phonétique", **Anthropos**, S: 24; 25; 26 (1929-1931), s. 145-166, 801-815; 657-669; 961-973; 253; Albrecht De Smedt ve Antoine Mostaert, **La dialecte Monguor parlé les Mongols du Kansou occidental, IIIe partie: Dictionnaire Monguor-français**, Imprimerie de l'Université Catholique, Pei-p'ing 1933; Albrecht De Smedt ve Antoine Mostaert, **La dialecte Monguor parlé les Mongols du Kansou occidental, IIe partie: Grammaire**, Monumenta Serica, Pekin 1945.

¹²⁴ Coğrafi terim olarak "Amdo-Çinghay" adlandırması, günümüzde büyük çoğunluğu Çin'in Çinghay eyaleti sınırları içerisinde kalan tarihî bir Tibet eyaleti olan Amdo'yu tanımlamak için kullanılmaktadır. Ancak tarihî Tibet Amdo'su bugünkü Çinghay'ın sınırları dışına taşıp Kansu ve Şıçuan eyaletlerinin bir kısmını kapsarken, Çinghay'ın bazı bölgeleri Amdo'ya girmemektedir. Bu bölgeler başka bir tarihî Tibet eyaleti olan Ham'ın sınırları içerisinde kalmakta idi (Juha Janhunen, "Sinitic and Non-Sinitic Phonology in the Languages of Amdo Qinghai", (Haz. Christoph Andrel ve Halvor Eifring), **Studies in Chinese Language and Culture. Festschrift in Honour of Christoph Harbsmeier on the Occasion of his 60th Birthday**, Hermes Academic Publishing, Oslo 2006, s. 261.

¹²⁵ Janhunen, "The Monguor...", s. 27-28.

¹²⁶ Louis M. J. Schram, **The Monguors of the Kansu-Tibetan Frontier, Part I: Their Origin, History, and Social Organization**, The American Philosophical Society, Philadelphia 1954; Louis M. J. Schram, **The Monguors of the Kansu-Tibetan Frontier, Part II: Their Religious Life**, The American Philosophical Society, Philadelphia 1957; Louis

Turkish Studies

manada kullandığı görülmektedir. Ancak 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Mongur Moğolcası diye adlandırılan Moğol lehçesinin aslında bir bütün olmadığı ve bunun en az üç türünün olduğu ortaya çıkmaya başlamıştır. Potanin'in Bonan'dan ve Dongsiang'dan derlediği malzemeyi inceleyen Todaeva¹²⁷, Şirongol kavramı içerisinde Mongur Moğolcası, Bonan (Baoan) Moğolcası ve Dongsiang (Santa) Moğolcası olmak üzere en az üç lehçenin bulunduğunu tespit etmiştir. Hatta Poppe, Şirongol Moğolcasını Mongur Moğolcasının bir alt kolu olarak kabul etmiştir¹²⁸. Bonan Moğolcası ve Dongsiang Moğolcası konuşan topluluklar, Çin Devleti tarafından da sırasıyla *Baoanzu* ve *Dongsiangzu* olmak üzere *minzu* yani azınlık milliyeti olarak tanınmaktadırlar. Mongur Moğolları da resmi olarak *Tuzu* adıyla tanınmaktadırlar¹²⁹.

Şirongol Moğolcası olarak nitelendirilen bütünün içerisinde, son olarak 1999 yılında Kangcia Moğolcası olarak adlandırılan yeni bir Moğol lehçesi tespit edilmiştir.

Netice olarak anlaşılmaktadır ki; Rona-Tas'ın da ifade ettiği gibi¹³⁰, Potanin, Şirongol kavramını, coğrafi, kültürel ve dilik olarak birbirinden farklı Moğol topluluklarını ifade eden ortak bir isim olarak kullanmıştır. Ancak Todaeva'nın bu farklı lehçeleri konuşan halkların etnografik bir bütünlük teşkil ettiklerini ifade ettiğini unutmamak gerekir¹³¹.

3.1.6.1. Bonan (Baoan) Moğolcası

Bonan Moğolcası konuşan topluluklar, günümüzde, Çin Halk Cumhuriyetinin Kansu ve Çinghay eyaletlerinde üç ayrı grup hâlinde yaşamaktadırlar. Bu halkın bilinen ilk vatanı Çinghay eyaleti sınırları içerisindeki Hunagnan Muhtar Tibetli Bölgesinin Tongren ilinde olmasına karşın¹³² bugün en büyük Bonan topluluğu Dahecia kasabasına bağlı Dadun, Ganhetan ve Meypo köyleri ile Liuci kasabasına bağlı Gaoli köyünde olmak üzere Kansu eyaletinin Cişişan ilinde yaşamaktadır. Bu yerleşim yerlerinde 1984 yılında 7.000-8.000 Müslüman Bonan yaşamakta idi¹³³. Kansu eyaletinde bu ana topluluk dışında Lanjou, Ciayu Geçidi, Cinçang, Jangyie, Cinçuan, Dinsi, Tianşui, Çingyang, Pinliang şehirlerinde, Vudu ilçesinde, Vuvey bölgesinde, Linsia ve Gannan illerinde de dağınık hâlde Bonan Moğolları yaşamaktadır. 1990 yılında Kansu eyaletindeki Bonan Moğollarının nüfusunun toplam sayısının 12.200 civarında olduğu tahmin edilmekte idi¹³⁴. Çinghay eyaletinde ise nüfusu 3.500-4.000 civarında olan¹³⁵ ve Lamaist Budizm'e mensup Bonan Moğolcası konuşan bir topluluk yaşamaktadır. Ancak bu grup mensupları kendilerini Mongur etnik isminin Çincesi olan *Tuzu* adı ile tanımlamakta¹³⁶ ve Tongren'deki Longvu nehrinin her iki yakasında bulunan üç dört köyde yaşamaktadırlar.

M. J. Schram, *The Monguors of the Kansu-Tibetan Frontier, Part III: Records of the Monguor Clans: History of the Monguors in Huangchung and the Chronicles of the Lu Family*, The American Philosophical Society, Philadelphia 1961.

¹²⁷ B. H. Todaeva, "Über die Sprache der Tung-hsiang", *Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*, S: 9 (1959), s. 273-310; B. Ch. Todaeva, 1963. "Einige Besonderheiten der Paoan-sprache", *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*, S: 16 (1963), s. 175-197.

¹²⁸ Poppe, *Introduction to Mongolian Comparative Studies*, s. 23.

¹²⁹ Janhun, "The Monguor...", s. 28.

¹³⁰ Andras Rona-Tas, *Tibeto-Mongolica: The Tibetan Loanwords of Monguor and the Development of the Archaic tibetan Dialects*, Akademiai Kiado, Budapeşte 1966, s. 15.

¹³¹ Todaeva, "Über die Sprache der Tung-hsiang", s. 276.

¹³² Wei ve Stuart, "Population and Culture of Mongols, Tu, Baoan, Donxiang, and Yugu in Gansu", s. 77; Üjjiyediin Chuluu, Introduction, Grammar and Sample Sentences for Baoan", *Sino-Platonic Papers*, S: 58 (1994), s. 1

¹³³ Schwarz, *The Minorities of Northern China*, s. 137.

¹³⁴ Wu Hugjiltu, "Bonan", (Haz. Juha Janhun), *The Mongolic Languages*, Routledge Taylor & Francis Group, Londra – New York 2003, s. 325.

¹³⁵ Fried, *A Grammar of Bao'an Tu, A Mongolic Language of Northwest China*, s. 6; Hugjiltu, "Bonan", s. 325.

¹³⁶ Charles N. Li, "Languages in Contact in Westrn China", *Papers in East Asian Languages*, S: 1: (1983), s. 39. Fried (*A Grammar of Bao'an Tu, A Mongolic Language of Northwest China*, s. 6) resmî olarak *Tu* olarak tanımlanan bu

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 7/4, Fall, 2012

Müslüman Bonanların 1862'de Longyu Tapmağının ve yetkililerin istismarları¹³⁷ ile Lamaist Tibetliler ve Mongurlarla giriştikleri dinî çekişme neticesinde anayurtlarından göç ettikleri bilinmektedir. Bugünkü yurtlarına erişmeden önce Müslüman Bonanların Çinghay eyaletinin Şunhua Muhtar Salar İlinde birkaç yıl kalmışlardır ki burada hâlâ küçük bir Bonan topluluğu yaşamaktadır¹³⁸. Schwarz İslamiyet'e girişin Çinghay'daki anavatanda gerçekleştiğini düşünmektedir. Hugjiltu da İslamiyet'e girişin bölgede artan Dungan ve Salar etkisi neticesinde Çinghay'da tahakkuk ettiği görüşündedir¹³⁹. Ancak Beffa ve Hamayon İslamiyet'e girişin Kansu'ya göç ettikten sonra meydana geldiği görüşündedir. Wurm'un da bu konuda Beffa ve Hamayon'un görüşünü ikna edici bulduğu görülmektedir¹⁴⁰. Beffa ve Hamayon ile Wurm, Bonanların aslen Çinghay'daki Boaoçeng civarında yaşayan ve diğer bölgelere buradan yayılan Mongur Moğolları oldukları görüşündedirler. Bugün de Bonan Moğolcası konuşan ve kendini *Tuzu* yani Mongur olarak tanımlayan Lamaist topluluk hâlâ bu bölgede yaşamaktadır¹⁴¹. Bu görüş burada yaşayan Bonan Moğolcası konuşan topluluğun neden kendini Mongur olarak tanımladığını açıklamakla birlikte, Bonanların neden Çinghay'dan Kansu'ya göç ettikleri konusuna açıklık getirememektedir. Kansu'daki Bonan Moğolları 1980 yılından beri Muhtar Bonan, Dongsiang ve Salar İlinde muhtariyete sahiptirler. Ancak Çinghay'daki Bonan Moğolları herhangi bir muhtariyete sahip değildirler¹⁴². Günümüzde Bonan Moğollarının toplam sayısı 16.500 civarındadır¹⁴³.

Todaeva'nın¹⁴⁴ ve Poppe'un¹⁴⁵ bir Mongur ağzı olarak değerlendirdiği Bonan Moğolcasını Nugteren¹⁴⁶ Güney Moğol Lehçeleri içerisinde görmektedir. Bertagaev ve Sanceev gibi Sovyet Moğolluk bilimcileri de Bonan Moğolcasını, Mongur Moğolcasından ayrı bir Moğol lehçesi olarak değerlendirmektedirler¹⁴⁷. Bonan Moğolcasının bugün iki ağzı bulunmaktadır. Dinî ve coğrafi bölünmüşlük, Bonan Moğolcasının ağız haritasını da belirleyici durumdadır. Kansu eyaletindeki Dahecia ve Liuci'de Müslüman Bonanların konuştuğu ağız büyük oranda Çincenin etkisi altında iken Çinghay eyaletindeki Tongren'de Lamaist Bonanların konuştuğu ağız Tibetçenin yoğun etkisi altındadır¹⁴⁸. Çok yaşlı kadınlar ve çok küçük çocuklar hariç, Lamaist Bonanların tamamının Tibetçe ve Bonan Moğolcası olmak üzere iki dilli olduğu görülmektedir. Resmî işler ve eğitim Tibetçe yürütülmekte, Tibetçe ile yayın yapan medya yaygın bir şekilde takip edilmektedir. Lamaizmin Tibet Budizmi olduğu dikkate alınırca, ibadet dilinin de Tibetçe olduğu kendiliğinden anlaşılacaktır. Bütün bu sebeplerden dolayı hem ölçünlü Tibetçe hem de Tibetçenin mahallî lehçesi olan Amdo Tibetçesi Lamaist Bonanlar arasında güçlü bir yere sahiptir¹⁴⁹. Bonan Moğolcasının

---

Bonan topluluğunun bireylerinin Moğollukla alakalarını farkında olmalarına rağmen kendilerini daha çok Tibetli hissettiklerini kaydetmektedir.

¹³⁷ Wei ve Stuart, "Population and Culture of Mongols, Tu, Baoan, Donxiang, and Yugu in Gansu", s. 79.

¹³⁸ Schwarz, **The Minorities of Northern China**, s. 139.

¹³⁹ Hugjiltu, "Bonan", s. 325.

¹⁴⁰ Schwarz, **The Minorities of Northern China**, s. 139; Maries-Lise Beffa ve Roberte Hamayon, "Les langues Mongoles", **Cahier**, S: 14 (1983), s. 136; Wurm, "The Silk Road and Hybridized Languages in North-Western China", s. 61.

¹⁴¹ Beffa ve Hamayon, "Les langues Mongoles", s. 136; Wurm, "The Silk Road and Hybridized Languages in North-Western China", s. 61.

¹⁴² Schwarz, **The Minorities of Northern China**, s. 137.

¹⁴³ Colin Mackerras, "Some Issues of Ethnic and Religious Identity among China's Islamic Peoples", **Asian Ethnicity**, S: 6/1 (2005), s. 5.

¹⁴⁴ Todaeva, "Einige Besonderheiten der Paoan-sprache", s. 175.

¹⁴⁵ Poppe, **Introduction to Altaic Linguistics**, s. 9.

¹⁴⁶ Hans Nugteren, "On Some Turkic Loanwords in Monguor, Bao'an and Dongxiang", s. 682.

¹⁴⁷ Binnick, "On the Classification of the Mongolian Languages", s. 179.

¹⁴⁸ Li, "Languages in Contact in Westrn China", s. 39; Olson, **An Ethnohistorical Dictionary of China**, s. 32; Hugjiltu, "Bonan", s. 326.

¹⁴⁹ Fried, **A Grammar of Bao'an Tu, A Mongolic Language of Northwest China**, s. 9-10.

Turkish Studies

Tongren ağızı, Lamaist Bonanlara ek olarak Çinghay eyaletinin Tongren ilindeki Baoan şehrine bağlı Niantong, Gomar, Gaser ve Siajuang köylerinde yaşayan Han Çinliler ve Dunganlar tarafından da konuşulmaktadır. Tongren’de konuşulan Bonan Moğolcası, Mongur Moğolcasının bu ilçede konuşulan ağızı ile karşılıklı anlaşılabilirliğe sahipken Çinghay eyaletinin Huju, Minhe ve Datong ilçelerinde konuşulan esas Mongur ağızları ile bu karşılıklı anlaşılabilirlik mevcut değildir¹⁵⁰. Bu karşılıklı anlaşılabilirlik neticesinde olsa gerek, son zamanlarda Bonan Moğolcasının bu ağızını, Güneybatı Mongur veya Tongren Mongul Moğolcası adı ile Mongur Moğolcası altında tasnif etme eğilimi ortaya çıkmıştır¹⁵¹. Çincenin Kansu’da konuşulan Bonan Moğolcası üzerindeki etkisi genel olarak kelime haznesi üzerinde hissedilmektedir. Bu etki o kadar büyüktür ki günümüzde bu ağızın kelime haznesinin %50 - % 55’i Çince kökenlidir. Tibetçe ise etkisini Tongren’de konuşulan Bonan Moğolcası üzerinde yapısal olarak hissettirmektedir¹⁵². Bonan Moğolcası diğer Güney Moğol Lehçeleri gibi çeşitli Türk lehçelerinden de dikkate değer miktarda kelime ödünçlenmiştir¹⁵³.

3.1.6.2. Dongsiang (Santa) Moğolcası

1990 yılında yaklaşık 380.000 (1982 yılında 280.000 idi) olan Dongsiang Moğolları nüfusunun büyük çoğunluğu Kansu eyaletine bağlı Linsia Muhtar Dungan İlinde bulunan Muhtar Baoan, Dongsiang ve Salar İlçesi içerisindeki Muhtar Dongsiang Muhtar İlçesinde yaşamaktadır¹⁵⁴. Dongsiang Moğolları, Linsia Muhtar Dungan İlinde Dongsiang ilçesi dışında Linsia, Kangle, Yongcing, Guanghe, Hejeng ve Cişışan ilçelerinde yaşamaktadırlar. Dongsiang Moğolları ayrıca Kansu eyaleti sınırları içerisinde bulunan Lanjou, Cinçang ve Ciayu Geçidi, Ciuçuan, Jangyie, Dinsi, Tianşui, Pingliang ve Çingyang şehirleri, Vudu ilçesi, Vuvey bölgesi ile Gannan ilinde de yaşamaktadırlar¹⁵⁵. 90’lı yıllarda, Dongsiang ilçesinde meydana gelen kuraklıklar neticesinde, 30.000 civarında Dongsiang Moğolu, Kansu içerisinde, eyaletin kuzeybatısında yer alan Ansi ilçesine ve Lanjou yakınlarındaki Yongdeng ilçesine yerleştirilmiştir¹⁵⁶. Kansu eyaleti dışında Ningsia Muhtar Dungan Bölgesinde ve Sincan Muhtar Uygur Bölgesinde (Doğu Türkistan) de Dongsiang Moğolları yaşamaktadır. Sincan’daki (Doğu Türkistan) Dongsiang Moğolları, Sanci Muhtar Dungan İli ile Muhtar İli Kazak Bölgesine bağlı Altay ilinde ve aynı bölgedeki Tarbagatay ilinin başkenti Çöçek (Taçeng) şehrinde yaşamaktadırlar. 60’lı yıllardan 1980’li yıllara kadar 50.000 civarında Dongsiang Moğolunun Sincan Muhtar Uygur Bölgesine (Doğu Türkistan) göç etmiş olmasına rağmen, 1981 yılında bu eyaletteki Dongsiang Moğollarının sayısı 15.000 civarında olarak kaydedilmiştir¹⁵⁷.

¹⁵⁰ Schwarz, *The Minorities of Northern China*, s. 139.

¹⁵¹ Dwyer, “Language Contact and Variation: A Discourse-based Grammar of Monguor”, s. 3; Arienne M. Dwyer, “Tonogenesis in Southeastern Monguor”, (Haz. K. David Harrison vd.), *Lessons from Documented Endangered Languages. Typological Studies in Language 78*, Benjamins, Amsterdam 2008, s. 128.

¹⁵² Wurm, “North China: Intercultural Communication Involving Indigenous Languages Other than Chinese”, s. 817.

¹⁵³ Nugteren, “On Some Turkic Loanwords in Monguor, Bao’an and Dongxiang”, s. 85. Nugteren Mongur, Bonan ve Dongsiang Moğol lehçelerinde bulunan Türkçe kökenli kelimelerin ayrıntılı bir listesini vermekte ve bu listede Moğol lehçelerinin kelimeleri hangi Türk lehçelerinden ödünçlenmiş olabilecekleri ihtimalleri üzerinde de durmaktadır.

¹⁵⁴ Schwarz, *The Minorities of Northern China*, s. 97; Mikko Suutarinen, “The Dongxiang People of Gansu – Ethnic, Religious and Local Identities”, *Paper to be presented at the Nordic Association for China Studies (NACS) 7th Biennial Nordic Conference on Chinese Studies, Helsinki Finland, 7-9 June 2005*, S: 2; < <http://www.nacsorg.com/finland2005/papers/suutarinen.pdf>>, (ET: 20.09.2012).

¹⁵⁵ Wei ve Stuart, “Population and Culture of Mongols, Tu, Baoan, Donxiang, and Yugu in Gansu”, s. 82; Üjjiyediin Chuluu, “Introduction, Grammar and Sample Sentences for Dongxiang”, *Sino-Platonic Papers*, S: 55 (1994), s. 1.

¹⁵⁶ Stephen S. Kim, “Santa”, (Haz. Juha Janhunen), *The Mongolic Languages*, Routledge Taylor & Francis Group, Londra – New York 2003, s. 346.

¹⁵⁷ Schwarz, *The Minorities of Northern China*, s. 97; Wei ve Stuart, “Population and Culture of Mongols, Tu, Baoan, Donxiang, and Yugu in Gansu”, s. 83; Kim, “Santa”, s. 346.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 7/4, Fall, 2012

Sinor tarafından Moğolcanın arkaik türlerinden biri olarak tasnif edilen, Poppe tarafından Doğu Moğolcasının bir alt kolu olan Mongur Moğolcası altında sınıflandırılan ve Doerfer tarafından sınıflandırılmayan Moğol lehçelerinden Mongur Moğolcasının altına yerleştirilen Dongsiang Moğolcası, Nugteren¹⁵⁸ tarafından Mongur Moğolcası, Bonan Moğolcası ve Şera Yogur Moğolcası ile birlikte Güney Moğol Lehçelerinden kabul edilmektedir. Dongsiang Moğolcasının üç ağızı bulunmaktadır. Bunlar Sonoba, Vangciaci ve Siciaci ağızlarıdır. Dongsiang Moğol nüfusunun yarısı Sonoba ağızını konuşmaktadır. Bu ağız, Muhtar Dongsiang İlçesine bağlı Sonan, Çuntay, Pingjuang, Mianguçi, Daşu, Yangling, Dabankong, Dongyuan ve Bayhe kasabaları ile Linsia ve Hejeng ilçelerinde konuşulmaktadır. Nüfusun yüzde otuzu tarafından konuşulan Vangciaci ağızı, Dongsiang ilçesine bağlı Vangciaci, Guoyuan, Nalesi ve Daban kasabaları ile Guanghe ve Kangle ilçelerinde konuşulmaktadır. Dongsiang Moğolcasının üçüncü ağızı olan Siciaci ağızı ise, Dongsiang ilçesine bağlı Sicia, Tangvang ve Kaole kasabaları ile Yongcing ilçesinde konuşulmaktadır¹⁵⁹.

Tarihî olarak bir yazılı dile sahip olmayan Dongsiang Moğolları, dinî hayatı ilgilendiren konularda Arapça, diğer konularda ise Çince kullanmışlardır. Ancak son zamanlarda Latin Alfabeti temel alınarak Dongsiang Moğolcası için bir alfabe oluşturma çabaları var¹⁶⁰. Dongsiang Moğolcası, Bonan Moğolcası ile birlikte Çince en fazla etkilenen Moğol lehçesidir¹⁶¹. Dongsiang Moğolcasının hece yapısı Moğolcanın hece yapısından uzaklaşıp büyük ölçüde Çincenin hece yapısına benzemiştir¹⁶². Çincenin bu yoğun tesirine rağmen Çince konuşamayan Dongsiangların sayısı özellikle kadınlar arasında oldukça yüksektir. Ayrıca Dongsianglar, Çin Halk Cumhuriyetinde, Çince okur-yazarlığın en düşük olduğu azınlıktır¹⁶³. Dongsiangların yaşadığı bölgede bulunan diğer etnik topluluklar da günlük iletişim aracı olarak Dongsiang Moğolcası kullanmaktadırlar¹⁶⁴.

3.1.6.3. Mongur (Tu) Moğolcası

Mongur adlandırması, gerek kapsadığı etnik gruplar ve diller olsun, gerekse Moğol lehçeleri arasındaki yeri konusunda olsun, oldukça karmaşık bir geçmişe sahiptir. “Mongur” kelimesi, Mongurların bir kısmının kendilerini ifade etmek için kullandıkları *Çağaan Monguor* “Ak Moğol” ifadesinden kısaltma veya Mongur Moğolcasında l > r değişimi neticesinde doğrudan “Moğol” anlamına gelen kelimedir¹⁶⁵. Yukarıda da belirtildiği gibi, Mongur adlandırması ilk kez 1929 yılında Belçikalı bilim adamları A. de Smedt ve A. Mostaert tarafından, hem Potanin’in ortaya koyduğu “Şirongol” kavramını hem de geleneksel Çin “Turen” kavramını karşılamak için kullanılmıştır. Günümüzde Çinghay eyaletinin başkenti Şining yakınlarındaki Huju Muhtar Mongğul (Tu) İlçesinde bulunan Narin Ğur vadisindeki Alima Hangşar köyünde tespit ettikleri Şirongolların dilini Moğolcanın Mongur lehçesi olarak adlandırmışlardır. De Smedt ve Mostaert tesbit ettikleri Moğol lehçesinin, Şirongol kavramının içerdiği dilik çeşitliliğin bütünü temsil etmediğini farkında olmakla birlikte, bu çeşitlilik içerisinde yer alan diğer lehçeler hakkındaki bilgi

¹⁵⁸ Sinor, “Langues mongoles”, s. 371; Poppe, **Introduction to Mongolian Comparative Studies**, s. 23; Doerfer, “Klassifikation und Verbreitung der mongolischen Sprachen”, s. 43; Nugteren, “On Some Turkic Loanwords in Monguor, Bao’an and Dongxiang”, s. 682.

¹⁵⁹ Schwarz, **The Minorities of Northern China**, s. 100; Olson, **An Ethnohistorical Dictionary of China**, s. 65.

¹⁶⁰ A.g.e., s. 102.

¹⁶¹ Li, “Languages in Contact in Western China”, s. 41.

¹⁶² Wurm, “North China: Intercultural Communication Involving Indigenous Languages Other than Chinese”, s. 817.

¹⁶³ Suutarinen, “The Dongxiang People of Gansu – Ethnic, Religious and Local Identities”, s. 2.

¹⁶⁴ A.g.m., s. 5.

¹⁶⁵ Stefan Georg, “Mongghul”, (Haz. Juha Janhunen), **The Mongolic Languages**, Routledge Taylor & Francis Group, Londra – New York 2003, s. 286; Alex J. Hu, “An Overview of the History and Culture of the Xianbei (‘Monguor’ / ‘Tu’)”, **Asian Ethnicity**, S: 11/1 (2010), s. 95.

eksikliği, bu kavramın Amdo Çinghay bölgesindeki Moğol nüfusunu ve bu nüfusun konuştuğu lehçeleri kapsayan bir isim olarak yerleşmesini sağlamıştır. 20. yy'ın ortalarından itibaren ise Şirongol kavramının şamil olduğu çeşitlilik ortaya çıkmaya başlamıştır. Evvela Şirongol kavramının içerisinde Mongur Moğolları dışında Mongurların konuştuğu Moğolcadan farklı lehçeler konuşan Dongsiang (Santa) Moğollarının ve Bonan (Baoan) Moğollarının da bulunduğu ortaya çıkmıştır ve Şirongol Moğolcası; Mongur Moğolcası, Bonan Moğolcası ve Dongsiang Moğolcası olarak üç ayrı lehçe şeklinde tasnif edilmiştir. Ancak, yapılan araştırmalar neticesinde, günümüzde resmî olarak Mongurları karşılayan *Tuzu* milliyetinin de dillik ve etnik açıdan türdeş bir yapı teşkil etmediği belirlenmiştir. Günümüzde resmî olarak, bu tanımlama altında, Mongur Moğolcası konuşan nüfusun dışında Çinghay'da Bonan Moğolcası konuşan Budist nüfus, melez bir dil olan Vutunca konuşan nüfus ve bir Tibet lehçesi olan Şaovaca konuşan nüfus da tasnif edilmektedir. İlaveten, son zamanlarda yapılan araştırmalar neticesinde Mongur Moğolcası denilen lisanın da, Mangğuer Moğolcası, Mongğur Moğolcası ve Mongğul Moğolcası olmak üzere, aslında üç ayrı Moğol lehçesinden ibaret olduğu anlaşılmıştır¹⁶⁶.

Mongur Moğolcası konuşan nüfusun bu karmaşık yapısına koşut olarak günümüzde artık farklı Moğol lehçelerinden oluştuğu anlaşılan Mongur Moğolcasının tasnifinde de Moğolluk bilimciler arasında bir fikir birliği yoktur. Sinor, Dağur Moğolcası ve Afganistan'da konuşulan Moğolcaya ek olarak Mongur Moğolcasını, Şera Yogur Moğolcası, Sanchuan Moğolcası, Dongsiang (Santa) Moğolcası ve Aragva Moğolcası ile birlikte Moğolcanın arkaik türleri arasında saymaktadır. Poppe ve Doerfer ise Şera Yogur Moğolcası, Sançuan Moğolcası, Santa Moğolcası ve Aragva Moğolcasına ek olarak Şirongol Moğolcasını da Mongur Moğolcasının alt kolları olarak addetmektedir. Poppe daha sonra buradan Santa Moğolcasını çıkarıp yerine Bonan Moğolcasını eklemiştir. Doerfer, Mongur Moğolcasını sınıflandıramayan Moğol lehçelerinden sayarken, Poppe Doğu Moğolcanın altına yerleştirmektedir. Sanjeev ise Mongur Moğolcasını, Dağur Moğolcası, Santa Moğolcası ve Bonan Moğolcası ile birlikte Güneydoğu Moğolca altında tasnif etmiştir.¹⁶⁷ Mongur Moğolcasının kelime haznesine bakıldığı zaman, Dongsiang (Santa) Moğolcası ve Bonan Moğolcası ile ilişkisi konusunda bir karmaşanın yaşanması anlaşılır olduğu görülmektedir. Zira Mongur Moğolcasının kelime haznesi bu iki lehçenin kelime haznesi ile azımsanamayacak oranda ortaklık arz etmektedir¹⁶⁸.

2001 yılı rakamlarına göre, Çin Halk Cumhuriyetinde 241.198 kişi kendini Mongur (Tu) olarak kaydettirmiştir. Bu nüfusun %77.8'i Çinghay eyaletinde yaşarken %12.6'si Kansu eyaletinde meskündür. Nüfusun geriye kalan kısmı çeşitli eyaletlerde dağınık olarak yaşamaktadır. Mongur nüfusunun eyaletlere göre dağılımı şöyledir:

Çinghay eyaletinde toplam 199.470 kişi; Şining Şehri ve Datong Muhtar Dungan – Mongur İlçesinde 51.588 kişi, Huju Muhtar Mongur İlçesinde 64.686 kişi, Minhe Muhtar Dungan – Mongur İlçesinde 43.182 kişi, Ledu İlçesinde 10.877 kişi ve dağınık olarak diğer ilçelerde 1.690 kişi olmak üzere Haydong bölgesinde 120.435 kişi; çoğu (8.228) Tongren ilinde olmak üzere Huangnan Muhtar Tibetli Bölgesinin genelinde 8.228 kişi; Haybey Muhtar Tibetli İlinde 8.155 kişi; 1.345'i Guide ilçesinde ve 1.284'ü Gonghe ilçesinde olmak üzere Haynan Muhtar Tibetli İlinde 3.949 kişi; Haisi Muhtar Moğol – Tibetli İlinde 6.166 kişi. Tianju Muhtar Tibetli İlçesinde 12.633 kişi, Cişışan Muhtar Bonan – Dongsiang – Salar İlçesinde 8.358 kişi ve Yongcing ilçesinde 2.892 kişi olmak üzere Kansu eyaletinde 30.338 kişi. 947'si Senjen şehrinde, 637'si Dongguan şehrinde

¹⁶⁶ Janhunen, "The Monguor...", s. 28.

¹⁶⁷ Sinor, "Langues mongoles", s. 371; Poppe, **Introduction to Mongolian Comparative Studies**, s. 23; Doerfer, "Klassifikation und Verbreitung der mongolischen Sprachen", s. 42; Poppe, **Introduction to Altaic Linguistics**, s. 9; Sanžeev, "Mongolian Languages", s. 495.

¹⁶⁸ Kevin Stuart ve Limusishiden, "China's Monguor Minority: Ethnography and Folktales", **Sino-Platonic Papers**, S: 59 (1994), s. 8.

ve 552'si Guangjou şehrinde olmak üzere Gunagdong eyaletinde 4.500 kişi. 835'i Honghe Muhtar Hani – Yi İlinde, 609'u Kunming şehrinde ve 531'i Dali Muhtar Bai İlçesinde olmak üzere Yunnan eyaletinde 3.157 kişi. 1.871'i Çiannan Muhtar Buyei – Miao İlçesinde ve 366'sı Guiyang şehrinde olmak üzere Guijou eyaletinde 2.942 kişi; 250'si Çangşa şehrinde ve 216'sı Huaihua şehrinde olmak üzere Hunan eyaletinde 1097 kişi; ve 581'i Sancı / Çangci ilinde, 544'ü İli / Yili bölgesinde ve 511'i Şihanza / Şihezi şehrinde olmak üzere Sincan Muhtar Uygur Bölgesinde 2.837 kişi¹⁶⁹. Bu rakamlar bir önceki sayımla karşılaştırıldığı takdirde, Mongur nüfusunun %20-40'lık bir artış gösterdiğine¹⁷⁰ şahit olunmaktadır. Ancak Mongurların bu nüfus artışının aksine yazılı bir şekli olmayan Mongur Moğolcasının hızla yok olan bir lehçe olduğu görülmektedir. Özellikle genç nesil arasında Mongur Moğolcasını akıcı bir şekilde konuşanların sayısının oldukça azaldığına şahit olunmaktadır¹⁷¹. Daha ilginç olanı ise, Mongur Moğolcasının, en kalabalık Mongur nüfusuna sahip iki bölge olan Huju ve Datong'da, Minhe'ye göre daha çok yok olma tehlikesi altında olmasıdır¹⁷². Mongur Moğolcasının yok olmasının uzun vadede asimilasyonu da beraberinde getireceğine şüphe yoktur. Mesela, geçmişte Çinghay eyaletine bağlı Menyuan'da ve Kansu eyaletine bağlı Linsia'da da Mongur Moğollarının bulunduğu bilinmesine¹⁷³ rağmen, 2000 sayımında bu bölgelerde kendini Mongur olarak kaydettiren çıkmamıştır.

Mongur Moğolcasının aslında üç ayrı lehçeden ibaret olduğuna yukarıda temas edilmişti. Bunlardan Mongğul Moğolcası ağırlıklı olarak Çinghay eyaletindeki Huju Muhtar Mongur İlçesi merkez olmak üzere batıya doğru yine aynı eyaletteki Datong Muhtar Dungan - Mongur İlçesi ve doğuya doğru Kansu eyaletindeki Tianju Muhtar Tibetli İlçesinde konuşulmaktadır. Yukarıda da zikredildiği gibi özellikle Datong'da Mongğul Moğolcası büyük bir tehlike altındadır. Burada Mongğul Moğolcasını akıcı bir şekilde konuşanların sayısının 2001 yılında on civarında olduğu tahmin edilmektedir. Huju'da da tehlike altında olan lehçe Tianju'da daha iyi durumdadır. Huju'da yaşlıların çoğunu Mongğul Moğolcasını akıcı bir şekilde konuşabilmektedir. Ancak eğitim dilinin Çince ve daha düşük oranda Tibetçe olmasından dolayı, lehçe, gençler arasında hızlı bir şekilde kullanımdan düşmektedir. Çinghay'ın Menyuan Muhtar Dungan İlçesinde geçmişte konuşulan Mongur Moğolcası türünün de Mongğul Moğolcası olduğu düşünülmektedir. Hatta son sayımda burada kimsenin kendini Mongur (Tu) olarak kaydettirmemesine rağmen, hâlâ Mongğul Moğolcasının burada konuşulduğu şüpheleri mevcuttur¹⁷⁴. Günümüzde Mongğul Moğolcasının iki ağız bulunmaktadır. Kesin olarak bilinmemekle birlikte Menyuan'da konuşulan türün de Mongğul Moğolcasının üçüncü ağızını teşkil ettiği düşünülmektedir. Günümüzde bilinen ağızlar, Narin Ğur (Naringol) ve Halçiğol ağızlarıdır. Bu her iki ağız da konuşuldukları havzalarda bulunan Huangşui nehrinin sol ayaklarına göre adlandırılmışlardır. Halçiğol ağızında Mongur Moğolcasına adını bahşeden ses olayı olan l > r değişimi bulunmamaktadır. Narin Ğur (Naringol) ağızında bu değişimin mevcut olması¹⁷⁵, bazı Moğolluk bilimcileri, bu ağızın Mongğur Moğolcası adıyla başka bir lehçeyi teşkil ettiği düşüncesine¹⁷⁶ sevk etmiştir. Günümüzde, Mongğul Moğolcası

¹⁶⁹ Dpal-ldan-bkra—shis, Keith Slater vd., Language Materials of China's Monguor Minority: Huzhu Mongghul and Minhe Mangghuer", **Sino-Platonic Papers**, S. 69 (1996), s. 1; Limusishiden ve Kevin Stuart, "Louis M. J. Schram's Relevance to Current Monguor Ethnographic Research", (Haz. Charles Kevin Stuart), **The Monguors of the Kansu-Tibetan Frontier**, Plateau Publications, Şining Şehri 2006, s. 61; Hu, "An Overview of the History and Culture of Xianbei", s. 95, 133.

¹⁷⁰ Üjijediin Chuluu, "Introduction, Grammar and Sample Sentences for Monguor", **Sino-Platonic Papers**, S: 57 (1994), s. 1.

¹⁷¹ Dwyer, "Language Contact and Variation: A Discourse-based Grammar of Monguor", s. 2.

¹⁷² Janhunen, "The Monguor...", s. 29.

¹⁷³ Schwarz, **The Minorities of Northern China**, s. 107; Olson, **An Ethnohistorical Dictionary of China**, s. 336

¹⁷⁴ Georg "Mongghul", s. 286; Limusishiden ve Stuart, "... Current Monguor Ethnographic Research", s. 62.

¹⁷⁵ Georg "Mongghul", s. 286.

¹⁷⁶ Janhunen, "The Monguor...", s. 28.

Turkish Studies

konusurlarının merkezi sayılan Huju Muhtar Mongur İlçesinde bile nüfusun çoğunluğu, Han Çinlileri ve Dunganlar olmak üzere Çince konuşanlardan müteşekkildir. Lehçe konuşurlarının inanç olarak Tibet Budizminin *dGe.lugs.pa* “Sarı Şapka” mezhebine mensup oldukları düşünülürse Mongğul Moğolcası üzerinde Amdo Tibetçesinin de oldukça etkili olduğu takdir edilecektir. Lehçe içerisinde, Çinghay Mandarincesinden ve Huju çevresinde konuşulan Amdo Tibetçesinin lehçeleri olan Hvara ve Panaka lehçelerinden bolca kopyalanmış kelime bulunmaktadır¹⁷⁷. Tongren’de Mongğul Moğolcası konuşurlarının resmen Mongur (Tu) milliyeti altında tasnif edilmelerine rağmen, kendilerini Tibetli olarak tanımladıkları¹⁷⁸ dikkate alındığı takdirde, Tibet kültürünün Mongur Moğolları üzerindeki etkisi daha iyi anlaşılacaktır. Mongğul Moğolcasının kaç kişi tarafından konuşulduğunu, gerek dil kaybının gerçek boyutlarının bilinmemesi, gerekse Mongur (Tu) etnoniminin şamil olduğu etnik ve dillik çeşitliliğinin sayılık karşılıklarının bilinmemesi sebebiyle, günümüz itibarıyla tesbit etmek mümkün görünmemektedir.

Mongğul ve Mongğur Moğolcaları ile birlikte Mongur adlandırması altında yer alan üçüncü lehçe Mangğuer Moğolcasıdır. İlk iki lehçe ile Mangğuer Moğolcası arasındaki farklar üzerine bir çalışma mevcut olmamakla birlikte, Mongğul Moğolcası ve Mangğuer Moğolcası konuşurları kendi aralarında anlaşamadıklarını ifade etmektedirler. Bu lehçe Çinghay eyaletinin doğu ucunda yer alan Minhe Muhtar Dungan – Mongur İlçesinde 29.000 kişi tarafından konuşulmaktadır¹⁷⁹. 2003 yılına kadar hakkında neredeyse hiçbir şey bilinmeyen¹⁸⁰ bu lehçe konuşurları arasında, iki dillilik yaygın bir durumdur. Topluluk iletişim, eğitim ve ticaret dili olan Çinghay Mandarincesi, yaygın bir şekilde Mangğuer Moğolları tarafından konuşulmaktadır. Budizmin Sarı Şapka mezhebine mensup olan Mangğuer Moğollarının dili Tibetçeden de oldukça etkilenmiştir. Mangğuer Moğolcasının Tibetliler, Salar Türkleri, Han Çinliler, ve Dunganlar gibi bölgenin Moğol olmayan halkları tarafından da konuşulabildiği görülmektedir. Türkçe, Moğolca ve Çin-Tibet-Burma dillerinin bir arada bulunduğu bir dil etkileşimi alanı içerisinde konuşulan Mangğuer Moğolcası üzerinde, çok dillilik ve dil teması sebebiyle, komşu dillerin etkisi oldukça fazladır. Lehçenin ses yapısı ve kelime haznesi büyük oranda Çince etkilenmiştir. Ayrıca Çince ve Tibetçe yapıklık birimler lehçe içerisinde sık sık kullanılmaktadır. Mangğuer Moğolcası, Dongsiang Moğolcası ve Çinghay’da konuşulan Bonan Moğolcası ile bazı ortak özelliklere sahip olmakla birlikte, bu dil etkileşimleri neticesinde tebaruz eden hususiyetleri sebebiyle tasnif edilememektedir. Konuşurları, lehçe içerisinde ağız farklılıklarının mevcut olduğunu ifade etmektedir. Ancak lehçe üzerinde yeterli çalışma bulunmadığı için lehçe içi sınıflandırmalar yapılamamaktadır¹⁸¹.

Görülmektedir ki Mongur Moğolcasının bütün kollarını konuşan topluluklar arasında Çince güçlü bir yere sahiptir. Tarihî olarak, iktisadi ilişkilerde, eğitimde, resmî işlerde ve dinî törenlerde Çincenin, hem yazı dili hem de konuşma dili olarak, Mongurlar arasında ehemmiyetli bir yeri haiz olduğuna şahit olunmaktadır¹⁸². Dinî olarak Çincenin yanında, hatta ondan daha fazla Tibetçenin etkili olduğu görülmektedir. Geçmişte dinî eğitimin Tibetçe yapıldığı bilinmektedir. Bunun yanında iktisadi sebeplerle de geçmişte birçok Mongur Moğolunun Tibetçe konuşmak zorunda kaldığı bir vakadır. Bilhassa kervanlarda çalışmak isteyen Mongurların Tibetçe bilmeleri

¹⁷⁷ Georg “Mongghul”, s. 287.

¹⁷⁸ Limusishiden ve Stuart, “... Current Monuor Ethnographic Research”, s. 62-63.

¹⁷⁹ Keith W. Slater, “Mangghuer”, (Haz. Juha Janhunen), **The Mongolic Languages**, Routledge Taylor & Francis Group, Londra – New York 2003, s. 307; Keith W. Slater, “Language in Schram’s Work”, (Haz. Charles Kevin Stuart), **The Monguors of the Kansu-Tibetan Frontier**, Plateau Publications, Şining Şehri 2006, s. 45; Dwyer, “Tonogenesis in Southeastern Monguor”, 113.

¹⁸⁰ Janhunen, “The Monguor...”, s. 28.

¹⁸¹ Slater, “Mangghuer”, 307-308.

¹⁸² Schram, **...Part I: Their Origin History and Social Organization**, s. 65, 70, 104, 111.; Schram, **...Part II: Their Religious Life**, s. 82, 158; Slater, “Language in Schram’s Work”, s. 46-47.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 7/4, Fall, 2012

gerekmekte idi. Tibetçenin bölgedeki bu imtiyazı, Mongurlar üzerinde Tibetlileştirici bir tesir doğurmakta idi¹⁸³. Son olarak Mongurlar arasında geçmişte etkili olduğu bilinen diller arasında zikredilmesi gereken diğer bir dil de Türkçedir. Li veya Hula kabileleri örneklerinde olduğu gibi geçmişlerini Şato veya Karluk Türklerine dayandıran Mongur kabilelerinin 20. yy.'ın başında var olduğu bilinmektedir. Bu durum, günümüzde Mongur Moğolcası konuşanların atalarını oluşturan topluluklar arasında geçmişte Türkçenin de en azından bir konuşma dili olarak var olmuş olduğunu göstermektedir¹⁸⁴.

3.1.6.4. Kangcia Moğolcası

Kangcia Moğolcası daha 1999 yılında keşfedilmiş bir lehçedir¹⁸⁵. Çinghay eyaletine bağlı Tongren ilinin Kangyang bölgesinde konuşulan bu Moğol lehçesi, Tongren Turenleri olarak bilinen resmî olarak Dungan (*Hui*) milliyetine mensup 2000 kişi tarafından konuşulmaktadır. Hakkında yeterli bilgi bulunmayan bu lehçe, Çin Halk Cumhuriyeti içerisinde Buryat Moğolcasından sonra en fazla yok olma tehlikesi altında olan Moğol lehçesidir¹⁸⁶. Kangcia Moğolcasının Bonan Moğolcası ile Dongsiang Moğolcası arasında bir geçiş lehçesi olduğu kabul edilmektedir¹⁸⁷.

3.1.6.5. Şera Yugur (/Sarı Uygur / Yugu veya Engger) Moğolcası

Şera Yugur Moğolcasının ve Şera Yugur Moğollarının Şirongol kavramı altında yer alıp almadığı tartışmalı bir konu olmakla birlikte, Şera Yugur Moğollarının Şirongol adı altında sınıflandırılmış diğer Moğol toplulukları ile gerek coğrafi gerekse kültürel yakınlığı, onları birlikte tasnif etmeyi mümkün kılmaktadır.

Sinor tarafından Moğolcanın arkaik türlerinden biri olarak vasıflandırılan Şera Yugur Moğolcası, Poppe, Doerfer ve Sanceev tarafından Mongur Moğolcasının bir ağızı olarak tasnif edilmiştir¹⁸⁸. Bu lehçenin konuşurları, çok dilli bir topluluk olup resmî olarak Yugur (Yugu) adı altında tasnif edilen milliyete mensupturlar.

Yugur nüfusunun büyük kısmı Kansu eyaletinin Jangyie ilinde yer alan Sunan Yugur Muhtar İlçesindeki; Minghua bölgesinde, Dahe bölgesinde, Hongvansi bölgesinde, Kangle bölgesine bağlı Kangle, Hongşivo ve Çinglong kasabalarında, Huangçeng bölgesine bağlı Beytan ve Dongtan kasabalarında, Mati bölgesine bağlı Youtai kasabasında yaşamaktadır. Ciuçuan ilçesinin Huangnibao kasabasında da dikkate şayan bir Yugur nüfusu mevcuttur. Bu yerlere ilaveten Kansu eyaleti içerisinde Lanjou, Ciayu Geçidi, Cingçang, Dinsi, Tianşui şehirleri, Vudu ilçesi, Vuvey bölgesi ile Linsia ve Gannan illerinde de ehemmiyetsiz Yugur toplulukları vardır. Kansu eyaleti dışında, Sincan Uygur Muhtar Bölgesi, Muhtar İç Moğolistan Bölgesi, Ningsia Dungan Muhtar Bölgesi, Çinghay, Heilongciang, Şaansi eyaletleri ve Pekin'de de dağınık olarak Yugurlar yaşamaktadır¹⁸⁹. Sunan Yugur Muhtar İlçesinde, Yugurlar dışında, Çinliler, Dunganlar,

¹⁸³ Schram, ...**Part I: Their Origin History and Social Organization**, s. 48, 57, 104, 115-116; Slater, "Language in Schram's Work", s. 47.

¹⁸⁴ Schram, ...**Part I: Their Origin History and Social Organization**, s. 53; Olson, **An Ethnohistorical Dictionary of China**, s. 336.

¹⁸⁵ Janhunen, "The Monguor...", s. 29.

¹⁸⁶ David Bradley, "East and Southeast Asia", (Haz. Christopher Mosley), **Encyclopedia of the World's Endangered Languages**, Routledge, Londra – New York 2007, s. 380, 418.

¹⁸⁷ Kim, "Santa", s. 347.

¹⁸⁸ Sinor, "Langues mongoles", s. 371; Poppe, **Introduction to Mongolian Comparative Studies**, s. 23; Doerfer, "Klassifikation und Verbreitung der mongolischen Sprachen", s. 42; Poppe, **Introduction to Altaic Linguistics**, s. 9; SanZeev, "Mongolian Languages", s. 495.

¹⁸⁹ Schwarz, **The Minorities of Northern China**, s. 60; Geng Shimin ve Larry Clark, "Sarıg Yugur Materials", **Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae**, S: 46 (1992-93), s. 189; Wei ve Stuart, "Population and Culture of Mongols, Tu, Baoan, Dongxiang and Yugu in Gansu", s. 87; Zhang Juan, Kevin Stuart vd., "Blue Cloth and Pearl Deer:

Moğollar, Mongullar, Mançular, Bonan Moğolları, Dongsiang Moğolları ve Tibetliler de yaşamakta ve Yugurlar bu nüfus içerisinde ancak %26 gibi düşük bir nispet teşkil etmektedirler. İlçedeki en kalabalık nüfusa %46'lık bir oranla Çinliler sahiptir. Tibetlilerin nüfusu da %25 civarındadır. Ancak ilçe içerisinde bazı bölgelerde Yugurların nüfusun çoğunluğunu teşkil ettiği görülmektedir. Minghua bölgesinde genel nüfusun %87'si Yugurlardan oluşmaktadır. Bölgede yer alan Minhay ve Lianhua kasabalarında sırasıyla nüfusun %96'sı ve %88'i Yugurdur. Huangçeng bölgesinde bulunan Maying kasabasında nüfusun %70'i ile Kangle bölgesinde bulunan Hongşivo ve Yangle kasabalarında sırasıyla %70'i ve %76'sı Yugurlardan oluşmaktadır. Yugurlar, Dahe bölgesinde de nüfusun %73'ünü teşkil etmektedir. Mati bölgesinde yer alan Şişui kasbası ve Çifeng bölgesi nüfusunun çoğunluğu ise Tibetlilerden oluşmaktadır¹⁹⁰.

Yukarıda da zikredildiği gibi, Yugurlar çok dilli bir topluluktur. Yugurlar, Şera Yugur Moğolcasının yanında; Sarı Uygur Türkçesi, Çince ve Tibetçe konuşan toplulukları da şamildir. Sunan ilçesinin batı kısımlarında bulunan Dahe ve Minghua bölgelerinde yaşayan Yugurlar, Sarı Uygur Türkçesi konuşurken ilçenin doğu kesiminde kalan Kangle bölgesindeki Kangle, Hongşivo ve Çinglong kasabaları ile Huangçeng bölgesindeki Beytan ve Dongtan kasabalarında Şera Yugur Moğolcası konuşmaktadırlar. Ciuçuan ilçesine bağlı Huangnibao kasabasında ve Sunan ilçesinin Minghua bölgesinde bulunan Çiantan kasbasında ise Yugurlar Çince konuşmaktadırlar. Yine Sunan ilçesinin Mati bölgesinde bulunan Şişü köyünde ve Huangçeng bölgesinde yaşayan bazı Yugurlar ise Tibetçe konuşmaktadırlar. Dahe bölgesinde yaşayan küçük bir topluluk ise hem Sarı Uygur Türkçesi hem de Şera Yugur Moğolcası konuşmaktadır. Hem Türkçe hem Moğolca konuşabilen iki dilli olanlar hariç, farklı diller konuşan Yugurlar, ortak iletişim aracı olarak Çinceyi kullanmaktadırlar¹⁹¹. Yugurların Sarı Uygur Türkçesi konuşan bölümü kendilerini “Sarı Yoğur”, Şera Yugur Moğolcası konuşanları “Kara Yoğur” olarak; Şera Yugur Moğolcası konuşanlar ise kendilerini “Şera Yoğur”, Sarı Uygur Türkçesi konuşanları “Hara Yoğur” olarak adlandırmaktadır. Burada Moğolca *şera* kelimesinin Türkçede “sarı”, *hara* kelimesinin de “kara” anlamlarına geldiğini belirtmekte fayda var. Resmî olarak ise, iki Yugur topluluğu arasındaki ayrım, Türkçe konuşanları Batı Yugurlar, Moğolca konuşanları ise Doğu Yugurlar şeklinde adlandırılarak yapılmaktadır¹⁹².

Farklı diller konuşan Yugur topluluklarının resmî olarak tek milliyet sayılmaları sebebiyle, Şera Yugur Moğolcası konuşurlarının gerçek sayısı bilinmemektedir. Ancak toplam nüfusu 13.000 kişi civarında olan Yugurların üçte birinin Şera Yugur Moğolcası konuştuğu tahmin

Yugur Folklore”, **Sino-Platonic Papers**, S: 73 (1996), s. 1; Marti Roos ve Hans Nugteren ve Zhong Jinwen, “On some Proverbs of the Western and Eastern Yugur Languages”, **Turkic Languages**, S: 3 (1999), s. 189-190; Hans Nugteren, “Shera Yughur”, (Haz. Juha Janhunen), **The Mongolic Languages**, Routledge Taylor & Francis Group, Londra – New York 2003, s. 265; Erkin Ekrem, “Sarı Uygurların Kökeni”, **Modern Türklük Araştırmaları Dergisi**, S: 4/3 (2007), s. 157; Eyüp Sarıtaş, **Sarı Uygurlar**, Selenge Yayınları, İstanbul 2012, s. 41, 52.

¹⁹⁰ Stephen Arnold Bahry, **Perspectives on Quality in Minority Education in China: The Case of Sunan Yughur Autonomous County, Gansu**, Toronto Üniversitesi Ontrio Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Toronto 2009, s. 86-87; Sarıtaş, **Sarı Uygurlar**, s. 41, 52.

¹⁹¹ Schwarz, **The Minorities of Northern China**, s. 60; Shimin ve Clark, “Sarıg Yugur Materials”, s. 189; Juan, Stuart vd., “Blue Cloth and Pearl Deer: Yugur Folklore”, s. 3; Reinhard F. Hahn, “Yellow Uyghur and Salar”, (Haz. Lars Johanson ve Eva A. Csato), **The Turkic Languages**, Routledge Taylor & Francis Group, Londra – New York 1998, s.397; Olson, **An Ethnohistorical Dictionary of China**, s. 386; Roos ve Nugteren ve Jinwen, “On some Proverbs of the Western and Eastern Yugur Languages”, s. 190; Nugteren, “Shera Yughur”, s. 265; Sarıtaş, **Sarı Uygurlar**, s. 155-157.

¹⁹² Hahn, “Yellow Uyghur and Salar”, 397; Nugteren ve Jinwen, “On some Proverbs of the Western and Eastern Yugur Languages”, s. 190; Hans Nugteren ve Marti Roos, “Common Vocabulary of the Western and Eastern Yugur Languages: The Ethnonyms”, **Rocznik Orientalistyczny**, S: 56 (2003), s. 135-136; Bruno J. Richtsfeld, “Gesar-Erzählungen der Yuguren (VR China)”, **Central Asiatic Journal**, S: 49/2 (2005), s. 213; Bahry, **Perspectives on Quality in Minority Education in China: The Case of Sunan Yughur Autonomous County, Gansu**, s. 87.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 7/4, Fall, 2012

edilmektedir¹⁹³. Şera Yugur Moğolcası, batı ve doğu Moğol lehçeleri ile Şirongol lehçeleri arasında bir geçiş lehçesi olarak kabul edilmektedir. Ses yapısı bakımından Şirongol lehçelerine daha yakinken, kelime hazinesi, şekil ve gramer işleyişi cihetinden batı ve doğu lehçeleri ile ortaklık arz etmektedir¹⁹⁴. Şera Yugur Moğolcasında bulunan Türkçe kopyalanmış kelimelerin kesafeti olumsuz yönde etkilese de, bu lehçe konuşurları ile batı ve doğu Moğol lehçeleri konuşurları arasında, karşılıklı pasif iki dillilik mevcuttur. Tibetçe konuşulan bölgelere yakın mıntikalarda meskûn Yugurlar arasında Tibetçe de yaygın şekilde bilinmektedir.¹⁹⁵ Yugurların dininin Tibet Budizmi olduğu ve dinî eğitimin Tibetçe yapıldığı¹⁹⁶ dikkate alınırca, Tibetçenin Yugurlar ve dilleri üzerindeki tesiri¹⁹⁷ daha iyi anaşılacaktır. Yazılı bir türe sahip olmayan Şera Yugur Moğolcası, eğitim ve basın dili olarak da kullanılamamaktadır. Bütün okullarda eğitim Çince ile yapılmaktadır¹⁹⁸. Bu durum neticesinde, toplam Yugur nüfusu içerisinde ancak 7.000'inin Yugur dillerinden herhangi birini konuşabildiği görülmektedir. Çoğu bölgede gençler Yugur dillerini konuşmazken, bazı bölgelerde 30 yaşın altında bu dilleri anlayan bulunmamaktadır. Mesela, Çinglong kasabasına bağlı Şangyou köyünde 200 kişiden sadece 16'sı Yugurca bilmektedir. Bu 16 kişi de 60 yaşın üzerindedir. Minghua bölgesinde bulunan Çiantan kasabasında ise birkaç yaşlı dışında Yugurca anlayan kimse kalmamıştır¹⁹⁹.

Şera Yugur Moğolcasının ağız yapısı hakkında yeterli malumat mevcut olmamakla birlikte, ses yapısı bakımından birbirinden farklılaşan Çinglong ve Hongşivo ağızları olmak üzere, lehçenin en az iki ağzının bulunduğu bilinmektedir. Zikredilen ağızların konuşulduğu bölgeler dışındaki yerlerde meskûn Şera Yugur Moğolcası konuşurlarının dilleri üzerinde kafi çalışma bulunmadığı²⁰⁰ dikkate alındığı takdirde, yapılacak incelemeler neticesinde bu ağızların sayısının artması gayet mümkün görünmektedir.

3.1.7. Yunnan Moğollarının Dili: Hatsoca

Yunnan eyaleti, Çin Halk Cumhuriyeti'nin kuzey veya kuzeydoğusuna girmemekle birlikte, tarihî olarak barındırdığı ehemmiyetli addedilebilecek Moğol nüfusu sebebiyle zikredilmeye değer. Günümüzde Hatso (veya Kazhuo) ismiyle anılan Yunnan'daki Moğollar, eyaletin başkenti olan Kunming şehrinin yüz kilometre güneyinde, Tonghay ilçesine bağlı Siçeng komününün Sinmeng (Yeni Moğol) kasabasında yoğun olarak yaşamaktadırlar. Cingdong Muhtar Yi İlçesi, Mengzi, Kunming ve Geciu şehirleri dahil otuz dokuz ilçede dağınık olarak Hatsolar yaşamakla birlikte, ezici çoğunluk, Sinmeng kasabasına bağlı köyler olan Jongcun, Bayge, Siacun, Ciaoyuvan ve Taojiazui köylerinde yaşamaktadırlar. 6500 civarında olan kasaba nüfusunun,

¹⁹³ Schwarz, **The Minorities of Northern China**, s. 60; Üjjiyediin Chuluu, "Introduction, Grammar, and sample Sentences for Jegün Yogur", **Sino-Platonic Papers**, S: 54 (1994), s. 1; Nugteren, "Shera Yughur", s. 265; Bahry, **Perspectives on Quality in Minority Education in China: The Case of Sunan Yughur Aotonomous County, Gansu**, s. 86.

¹⁹⁴ Schwarz, **The Minorities of Northern China**, s. 61; Nugteren, "Shera Yughur", s. 265; Hans Nugteren, "On the Origin of the Narrative Converb in Eastern and Western Yugur", (Haz. Lars Johanson ve Martine Robbeets), **Transeurasian Verbal Morphology in a Comparative Perspective: Genealogy, Contact, Chance**, Harrassowitz Verlag, Wiesbaden 2010, s. 129.

¹⁹⁵ Wurm, "North China: Intercultural Communication Involving Indigenous Languages Other than Chines", s. 822.

¹⁹⁶ Bahry, **Perspectives on Quality in Minority Education in China: The Case of Sunan Yughur Aotonomous County, Gansu**, s. 86; Sarıtaş, **Sarı Uygurlar**, s. 162.

¹⁹⁷ Shera Yugur Moğolcasının Tibetçeden kopyaladığı kelimeler ve bu kelimelerin Tibetçenin lehçeler tarihi açısından önemi için şu esere bakılabilir: A. Rona-Tas, "Tibetan Loan-Words in the Shera Yögur Language", **Acta Orientalia Academiae Scienatiarum Hungaricae**, S: 15 (1962), s. 259-271.

¹⁹⁸ Nugteren, "Shera Yughur", s. 266; Sarıtaş, **Sarı Uygurlar**, s. 125.

¹⁹⁹ Bahry, **Perspectives on Quality in Minority Education in China: The Case of Sunan Yughur Aotonomous County, Gansu**, s. 91-92.

²⁰⁰ Nugteren, "Shera Yughur", s. 266.

Turkish Studies

genellikle Moğollarla evli hanımlar olan, onlarla ifade edilebilecek Han Çinliler ve Yiler hariç, tamamı Moğollardan müteşekkildir. Bu Çinlilerin ve Yilerin Hatso dilini ve geleneklerini benimsedikleri görülmekle²⁰¹ birlikte, genç Hatsoların günlük yaşamda Hatsoca yerine daha çok Çinceyi tercih ettikleri bir vakadır²⁰².

Tarihî olarak Tonghay Moğolları olarak da bilinen Yunnan Moğollarının 1253 yılında Kubilay Han tarafından buraya yerleştirilen 100.000 Moğol askerinin ahfadı olduğu düşünülmektedir. Sadece asilzadelerin ve yüksek rütbeli subayların ailelerini Yunnan'a getirebildikleri ve askerlerin yerli kadınlarla evlendikleri iddia edilmektedir²⁰³. Bu karışımlar neticesinde Moğolların dili yerli halkın dilinden o kadar etkilenmiştir ki günümüzde bu dilin bir Moğol lehçesi olup olmadığı tartışmalı bir konudur. Lee-Smith Hatsoca denilen bu dilin Moğolca ile hiçbir alakasının olmadığı, ikisi de Çin-Tibet dil ailesinin Tibet-Burma koluna ait diller olan Baice ve Yicenin karışımı olan melez bir dil olduğu iddiasındadır. Gerçekten de Moğolcanın tonsuz bir dil olmasına karşın Hatsocada yedi tane ton bulunmaktadır. Ses yapısı olarak Baice ile büyük benzerlikler gösterirken kelime haznesi ve gramer yapısı olarak Yice ile büyük ortaklık arz etmektedir. Hatsoların resmî olarak Moğol milliyeti altında tanımlanmalarına rağmen, Hatsoca Çinli dilbilimciler tarafından bir Yi lehçesi olarak kabul görmektedir. Bradley de Hatsocayı bir Yi lehçesi olarak tarif etmektedir²⁰⁴. Ancak Schwarz; hâl eklerinin, çokluk eklerinin, fiil çekiminin ve cümle yapısının Moğolcada olduğu gibi olmasına ve kelime haznesinde az da olsa bulunan Moğolca kelimelere binaen, bu dili, konuşurlarının sayısının azlığı ve ana Moğol kitlesine uzaklığı sebebiyle yoğun dış etki altında kalmış bir Moğol lehçesi olarak kabul etmektedir²⁰⁵.

4. Sonuç

Görülmektedir ki günümüzde Moğolca; Oyrat, Buryat, Dağur, Hamnigan, Güney Moğol (Ordos dahil), Bonan, Dongsiang, Mongur, Kangcia ve Şera Yugur lehçeleri olmak üzere, Çin Halk Cumhuriyeti içerisinde en az on lehçe ile temsil edilmektedir. Ordos Moğolcası Güney Moğolcadan, Mongğul ve Mangguer Moğolcaları da Mongur Moğolcasından ayrı kabul edildiği, Yunnan Moğollarının dili olan Hatsoca da bir Moğol lehçesi telakki edildiği takdirde bu lehçelerin sayısı artacaktır. Bu lehçelerin bünyesinde var olan ağızlar da dikkat nazarına alındığında, Çin Halk Cumhuriyeti hudutları içerisinde konuşulan Moğolcanın çeşitliliği kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Kangcia Moğolcasının daha 1999 gibi çok geç addedilebilecek bir tarihte tespit edilmiş olması göz önünde bulundurulduğu, ve bu durum Çin Halk Cumhuriyetinin etnik ve dillik yapısının, çeşitli siyasi amiller neticesinde, hâlen tam olarak bilinemediği gerçeği ile birleştirildiği takdirde, ileride bu çeşitliliğin daha da artması ihtimalinin bulunduğunu akla getirmektedir. Ancak başka bir cihetten bakıldığı zaman, Çin Halk Cumhuriyetinin uyguladığı dil politikaları ve Moğolların, kendi özerk idari birimleri dahil birçok yerde, Çinliler başta olmak üzere, diğer milliyetler arasında azınlık durumunda bulunmaları, Moğolcanın bu çeşitliliğinin gelecekte büyük bir tehlike altında olduğu gerçeğini de ortaya koymaktadır. Demografik ve siyasi amiller neticesinde, Çin Halk Cumhuriyetinde konuşulan diğer birçok azınlık dili gibi Moğol lehçeleri de birçok bölgede Çince tarafından ciddi bir tehdit altındadır. Dil politikalarının tesiri altında şekillenen eğitim sistemi ve iktisadi nedenler, genç nesillerin anadilleri yerine Çinceyi tercih etmelerine sebep olmaktadır. Çincenin Çin Halk Cumhuriyeti sınırları içerisinde konuşulan hemen hemen bütün Moğol lehçeleri üzerindeki bu baskısının yanında, Çinghay eyaleti hudutları içerisinde, konuşurları Lamaist Budizme mensup olup kalabalık Tibetli nüfusla meskûn bölgelerde yaşayan Moğollar tarafından konuşulan Bonan, Mongur ve Şera Yugur lehçeleri gibi lehçelerin bir

²⁰¹ Schwarz, "Some Notes on the Mongols of Yunnan", s. 100; Lee-Smith, "The Mongols in Yunnan", s. 900.

²⁰² Bradley, "East and Sotheast Asia", s. 397.

²⁰³ Schwarz, "Some Notes on the Mongols of Yunnan", s. 103-5; Lee-Smith, "The Mongols in Yunnan", s. 899-900.

²⁰⁴ Lee-Smith, "The Mongols in Yunnan", s. 899; Bradley, "East and Sotheast Asia", s. 362, 397.

²⁰⁵ Schwarz, "Some Notes on the Mongols of Yunnan", s. 107-109.

Turkish Studies

de Tibetçenin yoğun baskısı altında olduğu görülmektedir. Koşut bir durumun Dongsiang Moğolcası için de mevcut olduğuna şahit olunmaktadır. Çince konuşan Müslümanlar olan Dunganlar arasında yaşayan ve kendileri de İslam dinine inanan Dongsiang Moğollarının dili, iktisadi ve siyasi amillerin yanında, dinî ve ictimai sebeplerle de Çincenin tesirine maruz kalmaktadır. İç Moğolistan'da ve İç Moğolistan'a yakın bölgelerde konuşulan Güney Moğolca dışındaki Moğol lehçeleri üzerinde, Oyrat ve Buryat ağızları misallerinde görüldüğü gibi, Güney Moğolcanın ve ağızlarının da değiştirici bir etkisinin olduğu görülmektedir. Ancak İç Moğolistanın şehirlerinde dahi Çincenin Moğolca için bir tehlike arz ettiği dikkate alınırca, aslında Çin Halk Cumhuriyeti sınırları içerisinde, Moğolcanın geleceğinin bir bütün olarak pek parlak olmadığı ortaya çıkmaktadır.

KAYNAKÇA

- AALTO Pentti, "Schrift-Oiratisch", (Haz. B. Spuler), **Handbuch der Orientalistik 5. Altaistik 2. Mongolistik**, Brill, Lahey –Köln 1964, s. 185-199.
- ANDREL Christoph ve EİFRİNG Halvor (Haz), **Studies in Chinese Language and Culture. Festschrift in Honour of Christoph Harbsmeier on the Occasion of his 60th Birthday**, Hermes Academic Publishing, Oslo 2006.
- BAHRY Stephen Arnold, **Perspectives on Quality in Minority Education in China: The Case of Sunan Yughur Aotonomous County, Gansu**, Toronto Üniversitesi Ontario Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Toronto 2009.
- BEFFA Maries-Lise ve HAMAYON Roberte, "Les langues Mongoles", **Cahier**, S: 14 (1983), s. 121-167.
- BILLÉ Franck, "Cooking the Mongols / Feeding the Han: Dietary and Ethnic Intersections in Inner Mongolia", **Inner Asia**, S: 11 (2009), s. 205-230.
- BINNICK Robert I., "On the Classification of the Mongolian Languages", **Central Aisatic Journal**, S: 31 (1987), s. 178-195.
- BIRTALAN Agnes, "Oirat", (Haz. Juha Janhunen), **The Mongolic Languages**, Routledge Taylor & Francis Group, Londra – New York 2003, s. 210-228.
- BOSSON James ve UNENSEČEN B., "Some Notes on the Dialect of the Khorchin Mongols", (Haz. Nicholas Poppe), **American Studies in Altaic Linguistics**, Taylor & Francis Inc, Bloomington – Lahey 1962, s. 23-44.
- BRADLEY David, "East and Sotheast Asia", (Haz. Christopher Mosley), **Encyclopedia of the World's Endangered Languages**, Routledge, Londra – New York 2007, s. 349-422.
- BULAG Uradyn E., "Alter/native Mongolian Identity: From Nationality to Ethnic Group", (Haz. Elizabeth L. Perry ve Mark Selden), **Chinese Society: Change, Conflict and Resisteace**, RoutledgeCurzon Taylor and Francis Group, Londra ve New York 2003, s. 227-250.
- CHULUU Üjjiyediin, Introduction, Grammar and Sample Sentences for Baoan", **Sino-Platonic Papers**, S: 58 (1994), s. 1-28.
- CHULUU Üjjiyediin, "Intruduction, Grammar and Sample Sentences for Dagur." **Sino-Platonic Papers**, S: 56 (1994), s. 1-36.

- CHULUU Üjjiyediin, “Intruduction, Grammar and Sample Sentences for Dongxiang”, **Sino-Platonic Papers**, S: 55 (1994), s. 1-34.
- CHULUU Üjjiyediin, “Introduction, Grammar, and sample Sentences for Jegün Yogur”, **Sino-Platonic Papers**, S: 54 (1994), s. 1-34.
- CHULUU Üjjiyediin, “Introduction, Grammar and Sample Sentences for Monguor”, **Sino-Platonic Papers**, S: 57 (1994), s. 1-31.
- DE SMEDT Albrecht ve MOSTAERT Antoine, “Le dialecte mongour parlé par les Mongols du Kansou occidental, Ière partie: Phonétique”, **Anthropos**, S: 24; 25; 26 (1929-1931), s. 145-166, 801-815; 657-669; 961-973; 253.
- DE SMEDT Albrecht ve MOSTAERT Antoine, **La dialecte mongour parlé les Mongols du Kansou occidental, IIIe partie: Dictionnaire mongour-français**, Imprimerie de l'Université Catholique, Pei-p'ing 1933.
- DE SMEDT Albrecht ve MOSTAERT Antoine, **La dialecte mongour parlé les Mongols du Kansou occidental, IIe partie: Grammaire**, Monumenta Serica, Pekin 1945.
- DOERFER Gerhard, “Klassifikation und Verbreitung der mongolischen Sprachen”, SPULER B. (haz.), **Handbuch der Orientalistik 5. Altaistik 2. Mongolistik**, Brill, Lahey –Köln 1964, s. 35-50.
- DPAL-LDAN-BKRA-SHIS, SLATER Keith, JUN Hu, PING Hu, LIMUSISHIDEN, STUART Kevin, XIANGZHENG Wang ve YONGZHONG Zhu, Language Materials of China's Monguor Minority: Huzhu Mongghul and Minhe Mangghuer”, **Sino-Platonic Papers**, S. 69 (1996), s. 1-266.
- DWYER Arienne M., “From the Northwest China Sprachbund: Xunhua Cinese Dialect Data”, **Yuen Ren Society Treasure of Chinese Dialect Data**, S:1/3 (1995), s. 143-182.
- DWYER Arienne M., “The Textures of Tongues: Languages and Power in China”, (Haz. William Safran), **Nationalism and Ethnoregional Identities in China**, Frank Cass Publishers, Londra 1998, s. 68-85.
- DWYER Arienne, “The Minorities of China”, (Haz. Carl Skutsch), **The Encyclopedia of the World's Minorities**, Routledge, New York 2005, s. 286-294.
- DWYER Arienne M., “Language Contact and Variation: A Discourse-based Grammar of Mongour”, <http://www.neh.gov/files/mongour.pdf>, 2005, (ET: 17.09.2012).
- DWYER Arienne M., “Tonogenesis in Southeastern Monguor”, (Haz. K. David Harrison vd.), **Lessons from Documented Endangered Languages. Typological Studies in Language 78**, Benjamins, Amsterdam 2008, s. 111-123.
- EKREM Erkin, “Sarı Uygurların Kökeni”, **Modern Türklük Araştırmaları Dergisi**, S: 4/3 (2007), s. 156-180.
- FRIED Robert Wayne, **A Grammar of Bao'an Tu, A Mongolic Language of Northwest China**, Faculty of the Graduate School of the University of Buffalo, State University of New York, Yayınlanmamış Doktora Tezi, New York 2010.
- Stefan Georg, “Mongghul”, (Haz. Juha Janhunen), **The Mongolic Languages**, Routledge Taylor & Francis Group, Londra – New York 2003, s. 286-306.
- GEORG Stefan, “Ordos”, (Haz. Juha Janhunen), **The Mongolic Languages**, Routledge Taylor & Francis Group, Londra – New York 2003, s. 193-209.

Turkish Studies

- GOODMAN David S. G., "Qinghai and the Emergence of the West: Nationalities, Communal Interaction and National Integration", **The China Quarterly**, S: 178 (2004), s. 379-399.
- Great Soviet Encyclopedia**, C: 16, Macmillan, New York 1977.
- GREEN B. Jeffrey, **Amdo Tibetan Media Intelligibility**, SIL International Electronic Survey Report 2012-019, 2012.
- HAHN Reinhard F., "Yellow Uyghur and Salar", (Haz. Lars Johanson ve Eva A. Csato), **The Turkic Languages**, Routledge Taylor & Francis Group, Londra – New York 1998, s. 397-402.
- HARELL Stevan, "Linguistics and Hegemony in China", **International Journal of the Sociology of Language**, S: 103 (1993), 97-114.
- HARRISON K. David, ROOD David ve DWYER Arrienne M (Haz.), **Lessons from Documented Endangered Languages. Typological Studies in Language 78**, Benjamins, Amsterdam 2008.
- HOSİE Alexander, **Manchuria: Its People, Resources And Recent History**, Methuen & CO., Londra 1904.
- HU Alex J., "An Overview of the History and Culture of the Xianbei ('Monguor' / 'Tu')", **Asian Ethnicity**, S: 11/1 (2010), s. 95-164.
- HUGJILTU Wu, "Bonan", (Haz. Juha Janhunnen), **The Mongolic Languages**, Routledge Taylor & Francis Group, Londra – New York 2003, s. 325-345.
- HUI Feng, "The Changing Language Ideology and Linguistic Market in the Globalization of China", **CALIGRAMA**, s.1-13; < http://www.eca.usp.br/caligrama/english/05_feng.pdf >, (ET: 17.09.2012).
- HÜRELBAATAR A., "An Introduction to the History and Religion of the Buryat Mongols of Shinehen in China", **Inner Asia**, S: 2 (2000), s. 73-116.
- JANHUNEN Juha, "Preliminary Notes on the Phonology of Modern Bargut", **Studia Orientalia**, S: 64 (1988), s. 353-366.
- JANHUNEN Juha, "Mongolic Languages as Idioms of Intercultural Communication in Northern Manchuria", (Haz. Stephen Wurm, Peter Mühlhäusler ve T. Darrell Tryon), **Atlas of Languages of Intercultural Communication in the Pacific, Asia and the Americas**, Mouton de Gruyter, New York – Berlin 1996, s. 827-834.
- JANHUNEN Juha, "The Languages of Manchuria in Today's China", **Northern Minority Languages: Problems of Survival. Senri Ethnological Studies**, S: 44 (1997), s. 123-146.
- JANHUNEN Juha, "Khamnigan Mongol", (Haz. Juha Janhunnen), **The Mongolic Languages**, Routledge Taylor & Francis Group, Londra – New York 2003, s. 83-101.
- JANHUNEN Juha, "Shirongol and Shirongolic", **Studia Etymologica Cracovensia**, S: 8 (2003), s. 83-89.
- JANHUNEN Juha, "Mongol Dialects", (Haz. Juha Janhunnen), **The Mongolic Languages**, Routledge Taylor & Francis Group, Londra – New York 2003, s. 177-192.

Turkish Studies

- JANHUNEN Juha (Haz), **The Mongolic Languages**, Routledge Taylor & Francis Group, Londra – New York 2003.
- JANHUNEN Juha, “On the Hierarchy of Structural Convergence the Amdo Sprachbund”, **The Typology of Argument Structure and Grammatical Relations. LENCA 2 Abstracts**, Kazan Devlet Üniversitesi, Kazan 2004, s. 70-72.
- JANHUNEN Juha, “Typological Interaction in the Qinghai Linguistic Complex”, **Studia Orientalia**, S: 101 (2005), s. 85-103.
- JANHUNEN Juha, “Sinitic and Non-Sinitic Phonology in the Languages of Amdo Qinghai”, (Haz. Christoph Andrel ve Halvor Eifring), **Studies in Chinese Language and Culture. Festschrift in Honour of Christoph Harbsmeier on the Occasion of his 60th Birthday**, Hermes Academic Publishing, Oslo 2006, s. 261-268.
- JANHUNEN Juha, “The Mongour: The Emerging Diversity of a Vanishing People”, (Haz. Charles Kevin Stuart), **The Mongours of the Kansu-Tibetan Frontier**, Plateau Publications, Şining Şehri 2006, s. 26-29.
- JANHUNEN Juha, “The Languages and Peoples of the Amdo Qinghai Region”, **Amdo Mongol Workshop in Budapest, Spring 2012**, <<http://innerasia.hu/monguor/workshop2012/files/janhunen-course0.pdf>>, (ET: 07.10.2012).
- JOHANSON Lars vd. (Haz.), **The Mainz Meeting. Proceedings of the Seventh International Conference on Turkish Linguistics August 3-6, 1994**, Harrasowitz Verlag, Wiesbaden 1998.
- JOHANSON Lars ve CSATO Eva A. (Haz.), **The Turkic Languages**, Routledge Taylor & Francis Group, Londra – New York 1998.
- JOHANSON Lars ve ROBBEETS Martine (Haz.), **Transeurasian Verbal Morphology in a Comparative Perspective: Genealogy, Contact, Chance**, Harrasowitz Verlag, Wiesbaden 2010.
- JUAN Zhang, STUART Kevin vd., “Blue Cloth and Pearl Deer: Yogur Folklore”, **Sino-Platonic Papers**, S: 73 (1996), s. 1-76.
- KARA G., “Sur le Dialecte Ü ümçin”, **Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae**, S: 14 (1962), s. 145-172.
- KIM Stephen S., “Santa”, (Haz. Juha Janhunen), **The Mongolic Languages**, Routledge Taylor & Francis Group, Londra – New York 2003, s. 346-363.
- LAHTINEN Anja, **Governance Matters: China’s Developing Western Region with a Focus on Qinghai Province**, Helsinki University Print, Helsinki 2010.
- LEE-SMITH Mei W., “An Example of Multilingualism in The Great Northwest of China”, (Haz. Stephen Wurm, Peter Mühlhäusler ve T. Darrell Tryon), **Atlas of Languages of Intercultural Communication in the Pacific, Asia and the Americas**, Mouton de Gruyter, New York – Berlin 1996, s. 901-903.
- LEE-SMITH Mei W., “The Mongols in Yunnan”, (Haz. Stephen Wurm, Peter Mühlhäusler ve T. Darrell Tryon), **Atlas of Languages of Intercultural Communication in the Pacific, Asia and the Americas**, Mouton de Gruyter, New York – Berlin 1996, s. 899-900.

Turkish Studies

- LI Charles N., "Languages in Contact in Westrn China", **Papers in East Asian Languages**, S: 1: (1983), s. 31-51.
- LIMUSISHIDEN ve STUART Kevin, "Louis M. J. Schram's Relevance to Current Monguor Ethnographic Research", (Haz. Charles Kevin Stuart), **The Monguors of the Kansu-Tibetan Frontier**, Plateau Publications, Şining Şehri 2006, s. 60-79.
- MACKERRAS Colin, "Some Issues of Ethnic and Religious Identity among China's Islamic Peoples", **Asian Ethnicity**, S: 6/1 (2005), s. 3-18.
- MARTİN Samuel E., **Dagur Mongolian Grammar, Texts and Lexicon**, Mouton & Co., Lahey 1961.
- MOSLEY Christopher Mosley, **Encyclopedia of the World's Endangered Languages**, Routledge, Londra – New York 2007.
- NUGTEREN Hans, "On Some Turkic Loanwords in Mongour, Bao'an and Dongxiang." (Haz. Lars Johanson vd.), **The Mainz Meeting. Proceedings of the seventh International Conference on Turkish Linguistics August 3-6, 1994**, Harrasowitz Verlag, Wiesbaden 1998, s. 683-696.
- NUGTEREN Hans, "Shera Yughur", (Haz. Juha Janhunen), **The Mongolic Languages**, Routledge Taylor & Francis Group, Londra – New York 2003, s. 265-285.
- NUGTETREN Hans, "On the Origin of the Narrative Converb in Eastern and Western Yugur", (Haz. Lars Johanson ve Martine Robbeets), **Transeurasian Verbal Morphology in a Comparative Perspective: Genealogy, Contact, Chance**, Harrasowitz Verlag, Wiesbaden 2010, s. 129-139.
- NUGTEREN Hans, **Mongolic Phonology and the Qinghai – Gansu Languages**, LOT, Utrecht 2011.
- NUGTEREN Hans ve ROOS Marti, "Common Vocabulary of the Western and Eastern YugurLanguages: The Ethnonyms", **Rocznik Orientalistyczny**, S: 56 (2003), s. 133-143.
- OLSON James S., **An Ethnohistorical Dictionary of China**, Greenwood Press, Connecticut 1998.
- PAN Yihong, "Revelation of the Grassland: The Han Sent-down Youths in Inner Mongolia in China's Cultural Revolution", **Asian Ethnicity**, S: 7/3 (2006), s. 225-241.
- PERRY Elizabeth L. ve SELDEN Mark (Haz.), **Chinese Society: Change, Conflict and Resisteace**, RoutledgeCurzon Taylor and Francis Group, Londra ve New York 2003.
- POPPE Nicholas, **Introduction to Mongolian Comparative Studies**, Société Finno-Ougrienne, Helsinki 1955.
- POPPE Nicholas (Haz.), **American Studies in Altaic Linguistics**, Taylor & Francis Inc, Bloomington – Lahey 1962.
- POPPE Nikolaus, "Das burjätische Sprache", (Haz. B. Spuler), **Handbuch der Orientalistik 5. Altaistik 2. Mongolistik**, Brill, Lahey –Köln 1964, s. 108-114.
- POPPE Nikolaus, "Das Ordossische", (Haz. B. Spuler), **Handbuch der Orientalistik 5. Altaistik 2. Mongolistik**, Brill, Lahey –Köln 1964, s. 134-136.
- POPPE Nikolaus, "Die dagurische Sprache", (Haz. B. Spuler), **Handbuch der Orientalistik 5. Altaistik 2. Mongolistik**, Brill, Lahey –Köln 1964, s. 137-142.

Turkish Studies

- POPPE Nicholas, **Introduction to Altaic Linguistics**, Otto Harrassowitz, Wiesbaden 1965.
- RAHMAN Anwar, **Sinicization beyond the Great Wall: China's Xinjiang Uighur Autonomous Region**, Matador, Leicester 2005.
- RISCHTSFELD Bruno J., "Gesar-Erzählungen der Yuguren (VR China)", **Central Asiatic Journal**, S: 49/2 (2005), s. 213-212.
- RONA-TAS A., "Tibetan Loan-Words in the Shera Yögür Language", **Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae**, S: 15 (1962), s. 259-271.
- RONA-TAS Andras, **Tibeto-Mongolica: The Tibetan Loanwords of Mongour and the Development of the Archaic Tibetan Dialects**, Akademiai Kiado, Budapest 1966.
- ROOS Marti ve NUGTEREN Hans ve JĪNVEN Zhong, "On some Proverbs of the Western and Eastern Yugur Languages", **Turkic Languages**, S: 3 (1999), s. 189-214.
- SAFRAN William (Haz.), **Nationalism and Ethnoregional Identities in China**, Frank Cass Publishers, Londra 1998.
- SANŽEEV G. D., "Mongolian Languages", **Great Soviet Encyclopedia**, C: 16, Macmillan, New York 1977.
- SARITAŞ Eyüp, **Sarı Uygurlar**, Selenge Yayınları, İstanbul 2012.
- SCHRAM Louis M. J., **The Mongours of the Kansu-Tibetan Frontier, Part I: Their Origin, History, and Social Organization**, The American Philosophical Society, Philadelphia 1954.
- SCHRAM Louis M. J., **The Mongours of the Kansu-Tibetan Frontier, Part II: Their Religious Life**, The American Philosophical Society, Philadelphia 1957.
- SCHRAM Louis M. J., **The Mongours of the Kansu-Tibetan Frontier, Part III: Records of the Mongour Clans: History of the Mongours in Huangchung and the Chronicles of the Lu Family**, The American Philosophical Society, Philadelphia 1961.
- SCHWARZ Henry G., "Some Notes on the Mongols of Yunnan", **Central Asiatic Journal**, S: 28 (1984), s. 100-118.
- SCHWARZ Henry G., **The Minorities of Northern China**, Western Washington Üniversitesi, Washington 1984.
- SHIMIN Geng ve CLARK Larry, "Sarıg Yugur Materials", **Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae**, S: 46 (1992-93), s. 189-224.
- SINOR Denis, "Langues mongoles", (Haz. Antoine Meillet ve Marcel Cohen), **Les langues du monde**, Champion, Paris 1952, s. 369-384.
- SKRIBNIK Elena, "Buryat", (Haz. Juha Janhunen), **The Mongolic Languages**, Routledge Taylor & Francis Group, Londra – New York 2003, s. 102-128.
- SLATER Keith W., **A Grammar of Mangghuer: A Mongolic Language of China's Qinghai-Gansu Sprachbund**, Routledge Curzon, Londra 2003.
- SLATER Keith W., "Mangghuer", (Haz. Juha Janhunen), **The Mongolic Languages**, Routledge Taylor & Francis Group, Londra – New York 2003, s. 307-324.
- SLATER Keith W., "Language in Schram's Work", (Haz. Charles Kevin Stuart), **The Mongours of the Kansu-Tibetan Frontier**, Plateau Publications, Şining Şehri 2006, s. 44-50.

Turkish Studies

- SKUTSCH Carl (Haz.), **The Encyclopedia of the World's Minorities**, Routledge, New York 2005.
- SPULER B. (Haz.), **Handbuch der Orientalistik 5. Altaistik 2. Mongolistik**, Brill, Lahey –Köln 1964.
- STUART Charles Kevin (Haz.), **The Mongours of the Kansu-Tibetan Frontier**, Plateau Publications, Şining Şehri 2006.
- STUART Kevin ve LIMUSİSHİDEN, “China’s Monguor Minority: Ethnography and Folktales”, **Sino-Platonic Papers**, S: 59 (1994), s. 1-193.
- STUART Kevin, LI Xuwei ve SHELEAR, “China’s Dagur Minority: Society, Shamanism and Folklore”, **Sino-Platonic Papers**, S: 60 (1994), s. 1-176.
- SUUTARINEN Mikko, “The Dongxiang People of Gansu – Ethnic, Religious and Local Identities”, **Paper to be presented at the Nordic Association for China Studies (NACS) 7th Biennial Nordic Conference on Chinese Studies, Helsinki Finland, 7-9 June 2005**, S: 1-9; < <http://www.nacsorg.com/finland2005/papers/suutarinen.pdf>>, (ET: 20.09.2012).
- TODAEVA B. H., “Über die Sprache der Tung-hsiang”, **Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae**, S: 9 (1959), s. 273-310.
- TODAEVA B. Ch., “Mongolische Dialekte in China”, **Acta Orientalia Academiae Scientiarum**, S: 10 (1960), s. 141-169.
- TODAEVA B. Ch., 1963. “Einige Besonderheiten der Paoan-sprache”, **Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae**, S: 16 (1963), s. 175-197.
- TSUMAGARI Toshiro, “Dagur”, (Haz. Juha Janhunen), **The Mongolic Languages**, Routledge Taylor & Francis Group, Londra – New York 2003, s. 129-153.
- U-KÖHALMI Käthe, “Der mongolisch-kamniganische Dialekt von Dadal Sum und die Frage der Mongolisierung der Tungusen in der Nordmongolei und Transbajkalen”, **Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae**, S: 9 (1959), s. 163-204.
- WEI Li Xue ve STUART Kevin, “Population and Culture of Mongols, Tu, Baoan, Donxiang, and Yugu in Gansu”, **Mongolian Studies**, S: 12 (1989), s. 71-93.
- WU Aitchon K., “The Fourteen Peoples of Chinese Turkistan”, **Journal of the West China Border Research Society**, S: 15 (1944), s. 83-93.
- WURM S. A., “The Silk Road and Hybridized Languages in North-Western China”, **Diogenes**, S: 43 (1995), s. 53-62.
- WURM Stephen A., “North China: Intercultural Communication Involving Indigenous Languages Other than Chinese”, (Haz. Stephen Wurm, Peter Mühlhäusler ve T. Darrell Tryon), **Atlas of Languages of Intercultural Communication in the Pacific, Asia and the Americas**, Mouton de Gruyter, New York – Berlin 1996, s. 815-825.
- WURM Stephen, MÜHLHÄUSLER Peter ve TRYON T. Darrell (haz.), **Atlas of Languages of Intercultural Communication in the Pacific, Asia and the Americas**, Mouton de Gruyter, New York – Berlin 1996.
- YAMAKOSHI Yasuhiro, “Three Folktales in Shineken Buryat”, **Asian and African Languages and Linguistics**, S: 6 (2011), s. 109-136.